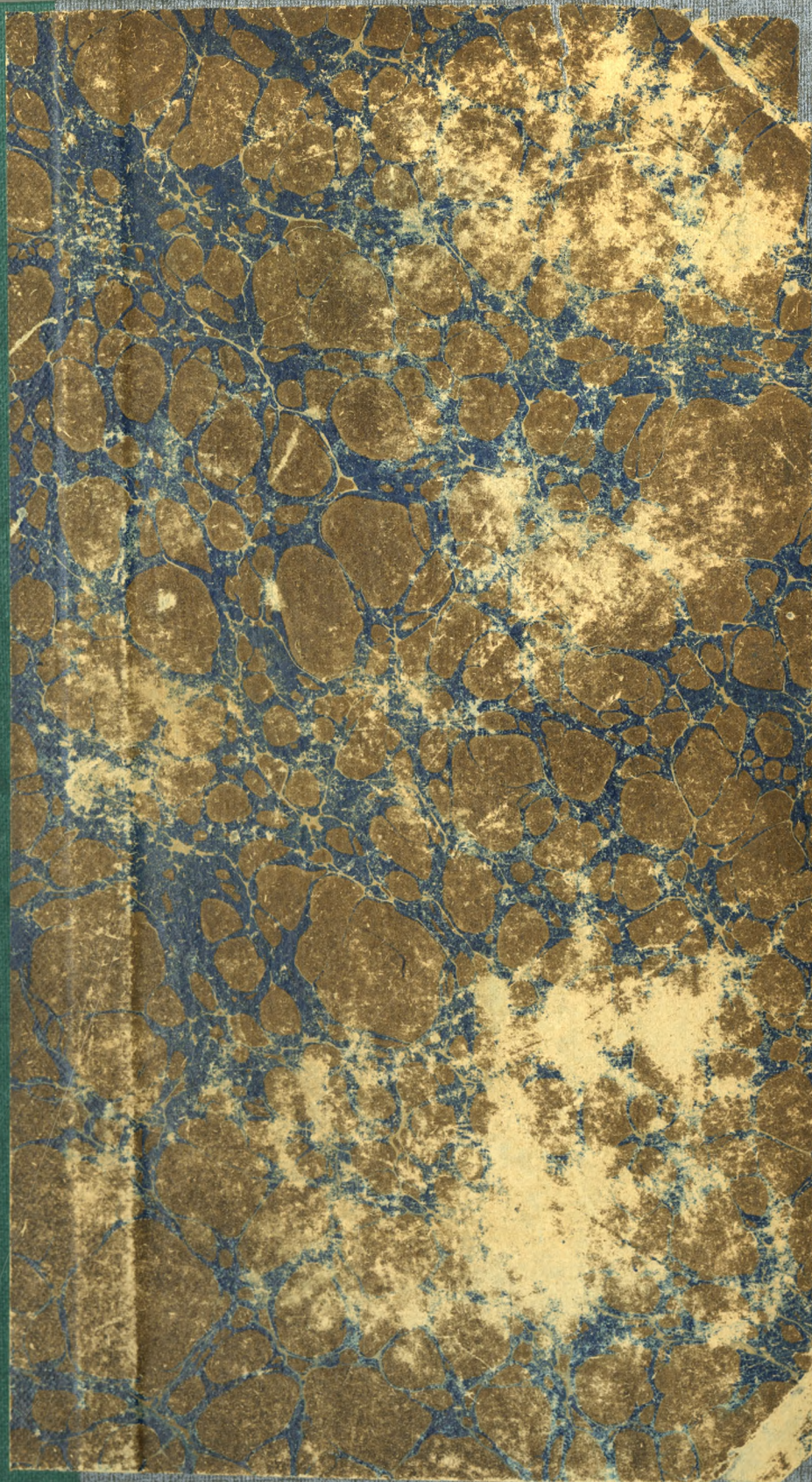

Politikai
röpiratok.

146.

146
1291

A NŐK

MUNKAKÉPESSÉGE ÉS MUNKAJOGA,

KÜLÖNÖSEN

SZELLEMI TÉREN.

IRTA

✓ ILLÉSSY GYÖRGY.

4.

PEST.

ROSENBERG TESTVÉREK BIZOMÁNYA.

(Egyetem-utca 2. szám.)

1871.

2007 A

COLLEGIUM HUNGARICUM

UNIVERSITATIS PESTINAE

I. Általános nézetek.

Ha valaki elméleti tételül azt akarná felállítani, hogy: a ki dolgozni tud és akar, annak legyen szabad dolgozni, — kinevetné vele a világ. Minek azt szabályul felállítani, a mi ugy is szabály! Minek azt támogatni, a mit senmi, senki nem bánt! Miért annak újítgatásával bibelődni, a mi elavulhatlan!

Igen ám! ha az élet egyértelműt volna a renddel, az elmélet a gyakorlattal, a szabály az alkalmazással. A társadalom szükségesnek találja (s némely esetekben még ma szükséges is) a munkát bizonyos korlátok közzé szorítani. Ügyvédnek, orvosnak diplomára, kereskedőnek, iparosnak bizonyítványra, hivatalnoknak, katonatisztnek iskolára van szüksége, hogy szakmunkáját szabadon gyakorolhassa. — A korlát maga nem végveszedelem; még üdvös is lehet ha jól van alkalmazva, csak akkor káros, ha nagyon nyögöz, csak akkor átok, ha egy részét az emberiségnek nagyon is szorosan benn tartja, a másikat pedig kérlelhetlenül kizárja.

Ha mi férfiak munkát kerestünk vagy munkára készülünk, nem igen nézik alakunkat, hajlamainkat, viszonyainkat; egyszerűen azt vizsgálják, hogy képesek vagyunk-e dolgozni vagy tanulni? Ha igen, akkor szabad dolgoznunk, vagy dologra készülnünk. — A nőnek nem szabad. A nő hiába bizonyítja be képességét s akarátát bizonyos munkákra nézve; ő ki van zárva a munka bizonyos köreiből; az ő részére bizonyos specialis munkák rendelvek, melyeket női munkáknak hívnak. A férfinem külön munkakört szabott ki a nőnek, meghagyva részére azon munkákat, melyeket magára nézve lealázonak tart.

Pedig nem lealázó az, csak egészség rontó, csak rosszul fizetett. A javát magunknak válogattuk ki.

Azt mondják: a nő rendeltetése anyává lenni. S mikép készítjük őt arra elő? varrással, himzéssel, örökös üléssel, melynek az orvosok szava és saját tapasztalásunk szerint meggörcbülés, rosz kedély, egészség vesztés, kora hervadás a következése. — Pedig ha a nőnek irodában, ülő munkára alkalmazásáról van szó, akkor kész az ellenvetés: nem arra való, mozgásra van szüksége, a sok ülés ártana neki.

Aztán meg nincs ortographiája. Ne vitassuk, hogy sok nagy férfunál, sőt sok irónál, sőt még sok írknál is hiányzik az orthographia; hanem valljuk meg, hogy legtöbb esetben a nőnél hiányzik. — Ki ennek az oka? Bizonyára mi vagyunk. Elhanyagoljuk a nőnevelést. A magyar kormány a legdicséreteseb erélyt fejt ki a finevelés ügyében, de a leány gyermekekre semmi gondja. Mig közvetlenül és közvetve százával hozza létre a fiiskolákat, nő-iskolát talán kettőt köszönhet neki a társadalom. A kormány egyébiránt e tekintetben csak a társadalom áramlatát követi, mely nem érzi, vagy jobban mondva: nem veszi észre a komolyabb nőnevelés szükségét. Városokat, megyéket járhatunk be, míg a legprimitivebb elemi oktatáson kívül nőoktatásra bukkaunk. Leányaink menedéke az u. n. nőnevelő intézetek, melyekben földolog a pukkerli, és fősze-mély a „madame“, ki ékes francia verseket tanít be leányainknak, mielőtt még egy szót is értenének francziául.

Azt is ellenvetik, hogy a nő teste nem bírja a munkát. — Igaz, bizonyos munkák túlhaladják erejét. Szabály szerint sulyos terhek hordására, ütésre, emelésre, szóval semmi oly erős munkára nem való a nő, a mire mi képviselők, tanárok, tisztviselők, írók szintugy nem valók vagyunk. — De ne feledjük, hogy már e legtermészeteseb szabály alól is megszámlálhatatlan a kivétel. A paraszt leányok széltire végzik a mezei munkát, közép osztályu hölgyeink közzül igen sok maga dagasztja izletes kenyerét, a betegápolás pedig, melylyel majdnem kivétel nélkül nehéz munka is jár, — „megengedett“ munkája a nőnemnek.

„A nőnek magában testszervezetében vannak akadályok, melyek olykor munkaképtelenné teszik.“ — Nagyon sulyos ellenvetés! nem is lehetne rá megfélelni, ha mi férfiak a betegeskedés alól emancipálva volnánk, a nőt pedig

azon időre, midőn az egészség teljességével nem bír, ha csak a fárasztóbb és sulyosabb munka alól is emancipálni bírnók vagy akarnók.

Társadalmi tekintetben nem kis fontosságú ellenvetés az, hogy a női munkaszabadság levonna az életkellemeiből. Mert a társadalom — az európai is, nem csak az ázsiai — a nőt az életkellemeinek eszközeül tekinti. A legegyszerűbb, legtermészetesb jogot, az önfenntartás jogát is megtagadja tőle, de kötelességet szab reá eleget, többi közt azt a legsulyosabbat, hogy vidámnak, vidámitónak kell lennie. — Ugyde a lehetőségnek is van határa, s miután a családokban a legtöbb kellemtelenséget a szegénység idézi elő, nem egyszerűbb dolog-e a nőnek tisztességes, hajlamának s tehetségeinek megfelelő munkája által alkalmat nyújtani arra, hogy a bajt természetes vidámság mellett elhárítani segítsen, mint őt arra kényszeríteni, hogy a bajt erőtetett vidámságának fátyla alá rejtse?

A nőnek kétségtelenül specialis rendeltetése van a család és háztartás körül. Elvonni az egész nemet e rendeltetéstől, bizonyára helytelen dolog volna. De a nő rendeltetését az ember rendeltetésével egyesíteni, tért nyitni az egész nemnek, minden neki való munkára, hogy a melyik unja magát annak legyen általa szórakozása, a melyik pedig rá szorul, legyen általa kenyerere, ez több mint jogszerű, ez józan észszerű kívánat.

Ne hiyje egyébiránt senki, hogy ha a nőknek munkatért nyitunk, azt oly tömegesen betöltik, hogy a férfi kiszorul belőle. A természet nem minden nőt teremtett nyilvános munkálkodásra. A legtöbb nő önszántából megmaradna egyszerűen nőnek. Egy másik nagy rész soha sem volna képes legyőzni azt a féltékenységet, melyben részint természete, részint a társadalom szeszélye tartja. Még a munkabírók nagy része is csak bizonyos koron tul kezdene munkához. — De mind ez nem ok arra, hogy megtagadjuk a munka szabadságát azoktól, kik a munka mellett a család és háztartás igényeinek is meg tudnak felelni, s azoktól kik kényszerítve vannak, hogy kenyeret keressenek, — valamint nem ok arra, hogy a matematikai bizonyossággal előre látható kisebbségtől, a roppant többség kenyerét feltse.

A női munkaszabadság fejtegetésénél rendesen csak a leányokat és feleségeket emlegetik. Tekinteten kívül szokták

hagyni az özvegy asszonyokat. Pedig e kérdésben éppen ezekre kell fő tekintetet fordítani. A női munkaszabadság ellenzői károsnak vagy legalább fölöslegesnek mondják, hogy a nőnek önállósága legyen. Ugyde az özvegynő jog, természet és társadalom szerint ugyis önálló. S vajjon baj volna-e a társadalomra nézve, ha ez önálló szerencsétlenek között az, a kinek nincs vagyona, de van esze és munkacereje, becsütletes munkával keresse meg magának és gyermekeinek a mindennapi szűkségre valót? a helyett, hogy vagyonosb rokonok asztalának hulladékaiért, zsebének filléréiért folytasson élethalálharcot, vagy lélek és testölő nőimunkával röviditse életét. — Ah! ha megkérdeznének azt a sok százezer kisirt szemű, gyászruhás özvegy nőt, ki a társadalomnak alkalmatlankodik, tiz között kilencz megmondaná nektek, hogy a nők munkaszabadságának kérdése tulajdonképen nem női kérdés, hanem koldus kérdés — diszkiadásban.

II. Richter a női munkáról.

Szokás nálunk gyakran külföldi írókat idézni. Ez magában véve nem rossz szokás. Az előbb haladt külföldiek igeu sokszor megkönnyítik törekvésünket kész munkájukkal, tágasblát-körükkal, tapasztalataikkal. — Legyen szabad nekem is egy külföldi író munkáját idéznem a nőimunkaszabadság támogatására.

Richter Lajos világhírű nemzetgazdasági író ezeket mondja „Skizzen über sociales Leben“ ezimű munkájában :

Korunkban, midőn a fényezés szaporább igényeit kell kiélegítnünk, ha valamely családban a férjnek vagy apának nincs nagy jövedelme, pénzügyi gond támad, vagy legalább egy vagy más ohajtás teljesítésének vágya megzavarja a családi békét. Ha már az ily család nőtagjainak, kivált a felnőtt leányoknak alkalom nyújtatik, hogy magok is keressenek, ez vidámabbá teszi a hangulatot a család körében, és lehetővé, hogy az élet egy vagy más oly kellemét, melyet különben nélkülöznie kellene, magának meg-zerezhesse; sőt valami lélek-

emelő érzés emelendi oly családok nőtagjainak keblét, melyek, noha nincs nagy vagyonuk, a müveltebb osztályokhoz tartoznak, ha az általános házi szükség fedezéséhez valamivel járulhatnak, illetőleg a család jövedelmét szaporíthatják. Továbbá kiváló előny lesz az, ha kereskedő családok nőtagjai a kereskedésre kiképeztetnek; mert így lehető lesz, hogy az illető üzletet halál, betegség vagy más akadály esetén családtagok folytathassák; és lehető lesz, hogy ily szakértő családtagok az üzlet idegen személyzetét és egész menetét ellenőrizzék, s ez által a férjet, apát, fivért sok veszélytől és kellemetlenségtől megőrizték. Ily nők azonkívül alkalmasok lesznek idegen kereskedők üzletét s egyuttal háztartását vinni. Végre igen alkalmasok önálló kereskedés vitelére kisebb helyeken, melyekre magasb igényű és nagyobb munkaerejű férfi kevésbé alkalmas.

Nőknek közszolgálatban, pld. vasutaknál, postáknál, távirdekánál alkalmazása, a körülményekhez képest annyiban nem látszik czélszerűtlennek, a mennyiben: 1. kevesebb fizetéssel megelégednek; 2. a hivatalnok családjá nőtagjainak alkalmazhatása, azokra nézve az idegen munkaerőhöz való folyamodást, s az azzal járó költségeket nélkülözhetővé teszi.

Jóteknony a folytonos és szabályszerű foglalkodtatás kivált oly özvegyekre nézve, kiket vagyoni állapotuk keresetre kényszerít, s kiknek a háztartás, kivált pedig a gyermekápolás feladata, a házon kívül való foglalkozásra időt enged. Ha más határozott, jövedelmes foglalkozásuk nem akad, akkor rendszerint női kézimunkára szorulnak, mely több bajjal és kevesebb jövedelemmel jár. Ha ily özvegyek a nap néhány óráján irodában, vagy kereskedésben szabályszerűleg foglalkozhatnak, akkor először is tisztába jönnek vagyonállapotukkal, s másodsor egész önérzettel szedhetik havi vagy heti díjaikat.

Határozott, hasznos foglalkozás hajadonok részére egyzersmind az egészségfeuntartásának eszköze; mig tudós orvosok állítása szerint a határozott, hasznos munkálkodás hiánya nőknél is különféle testi és lelki bajokat, valódi betegségeket, kivált rásztkórt és ideges ingerültséget idéz elő. Épen a nő kedélyéletére nézve, melyet a nőnél legfontosabbnak állítanak a férfiak, lényegesen jóteknony hatásu az oly szabályszerű munka, s ha-

tározott testi és lelki tevékenység, mely egyszersmind haszonhajtó.

A szabályszerű munka továbbá képesíti a leányokat, hogy saját tűzhely alakítására, s az idősb nőket, hogy öregségek napjaira tőkésüket gyűjtsenek.

Oly házasulandó fiatal férfiak hajlama végre, kik gyakran úgy vélik, hogy szívök érzésén kívül egyébre is kell tekinteniök, valószínű, hogy könnyebben fordul oly hajadonok felé, kik szokatlan tevékenységek által bebizonyították, hogy a hasznos foglalkozást komolyan veszik, a munka által szerzett jövedelmet megbecsülni tudják, és munka képességekben biztos, a pénznél bizonyára biztosabb hozományt bírnak.

Azon kérdésre, hogy mely asszonyok és hajadonok részére ohajtandó a női munkakör szélesítése? egyszerűen azt felelhetjük, hogy mindazok részére, kiknek erejét a háztartás feladata teljesen igénybe nem veszi; kikre nézve azonban szükséges a jövedelmi segélyforrás, hogy műveltségök fokának, mely egyszersmind nélkülözhetetlen munka képességekre nézve is, megfelelő igényeiket teljesíthessék.

Előáll továbbá az a kérdés, hogy mely újabb munkák volnának a nők részére megengedhetők?

A természet külső kellemeken kívül oly szellemi tehetséggel is ruházta fel a nőket, hogy igen sok „férfi munkára“ képesek, és a jövendőnek feladata lesz a női munka képességet szorongató korlátokat még jobban tágitani. Ma elég legyen annyit mondanunk, hogy a nők munkaképességének határa ott van, a hol a férfi tekintély, erély, és testi erő kezdődik, s a hol oly tanulmányok szükségesek, a melyeket a férfi csak huzamos és magasb iskolai, különösen classicai vagy is gymnásiumi tanulás által szerezhethet meg magának.

Általában a hol egy bizonyos foglalkozásnak nyugodtabb szabályszerű végrehajtásáról van szó, a hol inkább türelem és gondosság, mint testi erő és lelki erély szükséges, ott a nőt elsőség illeti a munkában a férfi fölött.

Nem alkalmatlan nők foglalkoztatása a távirdáknál, vasutaknál, postáknál való közszolgálatban.

Kiválón figyelembe veendő, hogy nők általános szelidebb természetöknél fogva leányiskolákban sőt kisebb fiiskolákban

is a tanításra alkalmasabbak mint a férfiak. Nők jobban át tudják tekinteni tanítványaik látkörét és jövő állását a társadalomban, és e tekintetben saját ismereteiket jobban haszonra fordíthatják.

Nem látszik ellenben előttünk tanácsosnak, hogy a nők orvosokká képeztessenek. Hiányzik nálók az arra szükséges általános tudományos előképzettség, s hiányzik, ha nem mindnél is, de többnyire, az orvosnak szükséges nyugalom és erély. Aggasztó dolog lenne erkölcsi szempontból őket nyilvános akadémiák és egyetemek látogatására bocsátani; külön intézeteket az ő kedvökért állítani pedig tulságos költséggel járna. Végre az orvosnőket nem lehetne kizárni bizonyos egyletek és testületek köréből, melyben pedig részt venni, politikai és társadalmi állásuknál fogva nem illetékesek.

(Előre figyelmeztetem a t. olvasót, hogy Richternek az orvosnőkre vonatkozó nézeteit esatányosan megezáfolja egy egész igen tekintélyes testület felfogása, és még esatányosabban a száz esztendő tapasztalat. Egyelőre folytatom azon munka ágak ismertetését, melyekre ő a nőket alkalmazandónak hiszi.)

A nagyvárosokban tartatni szokott felolvasások igen alkalmas munkakört kínálnak a nőnek. Az ily felolvasásokat a nők mindinkább látogatják, s remélhetni, hogy még jobban látogatnák, ha a nőiségre, nőnevelésre, ruházódásra, háztartásra, háztartási vegytanra stf. vonatkozó felolvasásokat tartanának.

Technicai foglalkozások közül kiválóan megilletik a nőt a vegytani, sebészeti, göresövi, és láteszközök készítése, a fényképezés, színek, illatszerek, essentiák készítése.

•A másolás annál inkább ajánlandó nőknek, mert azt többnyire otthon végezhetik, mert könnyen megtanulható, és mert hozzá legkisebb előtanulmány sem szükséges.

A gyorsírászat körébe a nőt bevonni ép oly aggálytalan, mint ezélszerű dolog.

Az eddiginél nagyobb mérvben kellene nőket kölcsönkönyvtáraknál alkalmazni.

Hogy nők írók legyenek-e, a fölött nincs mért vitázni, minthogy ez életpályán hajlam és tehetség dönt. Kívánatos

azonban, hogy az írónők többet foglalkozzanak, mint eddig tettek, a női hivatás körébe tartozó tárgyakkal.

Alkalmazni kellene a nőket hirdapszerkesztőségeknél, kivált pedig kiadóhivataloknál is. Javitnokságnak, ügyek-bajok elintézésének, lapbeosztásnak, díjkiszabásnak jól megfelelhetnének. Kiváló szolgálatot tehetnének pedig azon czikkek kiválogatásánál, melyek a nő izlésének jobban megfelelnek.

Használhatók volnának tudakozó intézetek vezetésére, sőt itt jobban megfelelnek a feladatnak, mint a férfiak.

Jókora tér nyílik a női munkásságnak a kereskedő és gyárházak irodáiban, hol mint levelezők, számvivők, könyvvezetők alkalmazhatók. Hasonló intézkedéssel vendéglősök is sok pénzt megkimélhetnének, s a háztartáshoz is értő nőkben igen jó segítséget nyernének.

Festők, könyvnyomdászok, szobrászok is sok nőnek adhatnának alkalmazást.

Kalmárok, kivált a kik női portékával kereskednek, előnyösen alkalmazhatnának nőket az áruasztal mellett, már csak azért is, mert a nőnek több érzéke van a ruha stíj. iránt, és a nőnemű vevővel jobban tudna bánni, mint a férfisegecd, ki előtt a nő bizonyos esetekben még feszélyezve is érzi magát. Könyv- és műárusoknál is haszonnal lehetne nőket alkalmazni.

Azon ellenvetésre, hogy a nők munkajogositása a férfimunkások kárával esnék, Richter azzal felel, hogy hiszen a gépek elterjedése sem fosztott meg egy férfit is a mindennapi kenyértől; de ha csakugyan kevesbednék is a férfimunkásokra nézve a kereslet, sokkal kevésbé kívánhatni nőtől, mint férfitől, hogy más vidékre, talán épen külföldre menjen munkát keresni.

Végre teljesen indokolatlannak tartja Richter, ha nők, kivált a műveltebb körökből valók, szegyenlik: munkásságuknak tért, s magoknak pénzt keresni. Hisz apjuk, férjük, fivérük, a férfinen tulnyomó nagy része, még a legnagyobb rangúak is, tétova nélkül pénzért cseréli be képességét. Miért szegyenlé a postamester leánya apja hivatalát pénzért folytatni, mikor látja, hogy az a háztartásra valót éveken át azon a pályán keresi meg? Miért szegyenlé a nő kereskedni, mikor tapasztalja, hogy

sok férfi ezen a pályán, pénzen kívül még becsültetést is szerez magának? — Meg kell szokni a nők tisztességes pénzkeresésének eszméjét, és nem kell hinni, hogy ez lealacsonyító. Ne feledjék a nők, hogy nemökből kitűnő írók és művészek váltak már, kik tétova nélkül szedték és szedik a megérdemelt fizetést munkájok után.

III. Nőorvosok.

Bármily általánosságban tartja, bármily tétovázva adja elő Richter a maga eszméit és tapasztalásait: elégnék kellene már azok elsorolását is tárgyunkra nézve tartanunk; ha nem rendelkeznenk még sokkal több és sokkal döntőbb adatokkal. A mit eddig elsoroltunk, az mind csak elmélet, de rendelkezésünkre áll az élet, a gyakorlat, a tény is, az eszmék világának e három leghatalmasb ura és legbölcsőbb bírója.

Lássuk, mikép ítélnek ezek oly dolgok fölött, melyek még gyakran igen felvilágosult emberek előtt is ne nyulj hozzám virág.

A nőorvosokra nézve a világ általában nagyon elfogultnak látszik. „Hiszen jó volna az, sőt szükséges is volna, hogy bizonyos esetekben nőorvoshoz folyamodhassunk, de — nem képes a nő a gyógyászatot megtanulni, s ha képes volna is — fi done! — hogyan tanulja meg férfiatól férfiak közt?” Még Richter is határozottan ellene nyilatkozik annak, hogy nők orvosi pályára bocsáttassanak. Tagadja képességeket, félti magokat, a testületet, a társadalmat.

Ily erős állítások ellenében nem lehet másképen győzni mint a tények fegyverével.

Tény, hogy ma már tekintélyes számmal vannak nőorvosok, hogy előtök napról napra több egyetem és kórház ajtaja nyílik meg, és tény, hogy a nők orvosi tudománya az erkölcsökre, orvosi gyakorlata a társadalmi rendre nem csak nem károsan, de még jótékonyan hat.

Sőt ez nem is új dolog: több mint száz évvel ezelőtt már

volt nőnemű orvos Németországon. A társadalmi előítéletekkel való erős küzdelmet már a „vén Fritz“ idejében kiállotta Erxleben Dorótya Friderika, még pedig oly diadalmasan, hogy évek hosszat dicsőségétől viszhangozott a társadalom.

Erxlebenné asszony 1715-ben született. Apja Leporin Keresztély Polikárp gyakorló orvos volt Quedlinburgban. A leány gyermekkorában sokat betegeskedvén, sok örömétől elesett a gyermeki kornak, de ennek köszönheti másrésről, hogy a tudományokban már jó korán meglehetősen jártasságot szerzett magának testvérbátyja vezetése alatt. A tudományokat aztán úgy megszerezte, hogy nagyobb korában a leányi foglalkozások közben is, mihelyt dolgát elvégezte, könyvét vette elő. „Ugy találtam“ — írja ő maga — „hogy a házi foglalkozások elhanyagolása nélkül is haszonnal lehet könyvet olvasni; s a mit az ember másféle munka és mulatság közben netán elfelejtene, könnyen kipótolhatja azt, ha egy kis időt az ismétléstől nem sajnál.“

Nagy Frigyes 1741-ben Quedlinburgban járván, pártfogása alá vette a jó hírű tudósnt, és maga vállalkozott, hogy ajánlani fogja a hallei orvos-egyetem tanárainál. Mind a mellett is eleinte nem ment a nyilvános tanulás; apjától, fivérével s a könyvekből kellett a gyógyászatot megtanulnia. — Megtanulta. — 1742-ben könyvet írt „a nők tudományos képzésének hasznairól“, melyet a közönség oly jól fogadott, hogy 1749-ben második kiadásban is megjelent az.

1742-ben férjhez ment Erxleben lelkészhez. És „úgy tapasztaltam“ — írja — „hogy a házasság sem akadályozza meg a nőt a tanulásban, sőt okos férj oldalán kétszeres gyönyör tanulni.“ Mind a mellett is a szigorlat letétele maradt, mert az ifjú asszony idejét öt mostoha gyermek ápolása mégis nagyon igénybe vette, az élet hullámai pedig nem maradhattak rá befolyás nélkül. Apja meghalt, férje súlyos beteg lőn, a család pedig apró-kint 4 gyermekkel szaporodott. — Végre 1754-ben letette a vizgát, s a quedinburgi orvosok erős ellenzése daczára, promoveáltatott.

Az orvoskar történelmének e részében a derék Erxlebenné után hégag állt be. Megvallom, hogy még kivételes eseteket sem ismerek ide vonatkozólag, egészen addig, míg a legújabb kor

társadalmi forradalmi a kérdést újra föl nem vetették, és néhol meg nem oldották, másutt pedig a megoldáshoz közel nem vitték.

A legújabb e nemű törekvések és tények statisticájából csak a következő adatokat említem ezuttal:

Szentpéterváron 1870-ben arra jöttek, hogy a medico chirurgiai akademián nőorvosok képzésére külön osztály alakíttassék. A tanfolyam 4 évből áll. A beléphetésre elég a leány-gymnasium bizonyítványa. Az eszmének a kormányt is meggyerték, miután egy orvostanhallgató nő kijelentette, hogy mint orvos a a kirgizek közt fog letelepedni, kikre nézve, miután nők mahomedán szokás szerint férfi tekintet előtt elzárva, a nőorvos nagy jótétemény lesz.

Párisban 1870 elején Putnam Kate kisasszony, egy amerikai könyvkiadó leánya, kitűnő sikerrel tette le a szigorlatot.

Bécsben ez idő szerint két gyakorló nőorvos van, egy angol és egy svájci születésű. Egyébiránt kérdésbe tétetvén, hogy szerezhetnek-e nők a bécsi orvosegyetemen magoknak diplomát? a válasz az volt, hogy Bécsben ily eset még nem fordult elő, hanem oly nők, kik más egyetemeken orvosokká promoveáltattak, a klinikák és kórházak látogatásától el nem tiltathatnak. Egy Formes Reusch nevű asszonyság, két évi előkészület után, három negyed évig látogatta a gyógyászati előadásokat és munkálkodott a klinikában, és midőn folyamadott, hogy tudori szigorlatra bocsáttassék, csak azért tagadták ezt meg, mert nagyon is rövid ideig tanult.

Lipesében 1870. áprilban 10 nőnemű gyógyászsegéd tette le a vizsgát, kik ha nem orvostudorok is, de kötelesek a betegségekről s azok kezeléséről fogalommal birni, az orvosi műszereket ismerni, s feljogosítvák apróbb sebészi műtéteket végrehajtani. A lipesei nőgyógyászsegéd intézmény a város pártfogása alatt áll.

Dr. Miss Garret ismeretes angol nőorvos, 1870-ben Londonban a gyermekkórház orvosává neveztetett ki. Ez igen fontos lépés által az angol társadalom a nőknek orvosi pályára képességét és jogosultságát tényleg elismerte. Angol nőorvosok közül még dr. Blackwell Erzsébet nevét ismerjük.

Pbiladelphióban a Womans Medical college 18 év óta ké-

pez kizárólag nőorvosokat. 1870 elején 14 ifju nőt promoveált orvossá, mely alkalommal dr. Tierson Anua a psychologia tanára tartotta az ünnepi beszédet.

New-Yorkban 7 év óta áll nőorvosképző collegium. 1870-ben öt nő nyert benne diplomát, köztök Miss Susan Smith sze-recsennő, ki ezuttal az alkalmi beszédet tartotta.

New-Yorkban 1870. jan. 3-án halt meg dr. Denman Lorie Sarolta. E nő korszakot alkotott a nőorvosok társadalmi történel-mében, mert az ő határozott fellépésének s kitartó fáradozásának köszönhető, hogy a Bellevue kórház klinikájába nők bejuthattak. Kittenő bizonyítvánnyal bírt, és 1869-ben rendes tanár lett a New-York medical collegeben.

Legnagyobb elégtételét nyerte azonban a nők orvosi szak-képessége Zürichben, — oly fényes és nagy horderejű elégtételt, hogy annak ismertetését külön ezikk tárgyává kell tennem.

IV. Tanulónők a zürichi egyetemen.

Dr. Böhmert zürichi tanára Hirsch Jennyszerkesztette „Frau-enanwalt“ 1870-ki folyamában két levelet közöl a fenebbi cím alatt, melyek adataiból és eszméiből ime a leglényegesebbek :

A zürichi egyetemen ez idő szerint 14 nő tanul, 12 gyó-gyászatot, 2 pedig bölcsészetet; 1 közülök svájci, 2 londoni, 1 edinburghi, 1 bostoni, 4 pétervári, 2 moszkvai, 2 odessai, 1 pedig finnországi. Tanulásukat nagy figyelemmel és érdekeltséggel ki-sérik mindenfelé, és számos kérdést intéznek magánemberek és neveléstügyi hatóságok, német és angol egyetemek, a zürichi aka-demiai tanácshoz, e társadalmi nagy kérdés ügyében.

A zürichi egyetem előadásait nők már régóta látogatják. Minden egyes tanártól függ annak eldöntése, hogy bebocsát-e vagy nem nőt saját előadásaira. Most hat éve néhány nő ment Zürichbe Szentpétervárról, kik ott részben már tanultak, sőt mű-veket is közre bocsátottak, s kérték, hogy engedjék meg nekik az orvosi tudományok szabályszerű tanulása. Egyelőre megma-radt a dolog az addigi gyakorlatnál : a tanárok tetszésére biza-

tott, hogy elfogadják-e őket? S a tanács feltette magában, hogy ezalatt megvizsgálja, vajjon nem fordulnak-e majd elő helytelenségek? Miután semmi elő nem fordult, s az egyetem törvényei a beírásra nézve nő- és férfi-tanulók közt különbséget nem tesznek, elhatároztatott, hogy ezentul nők is rendszeresen beiratnak. Zürich cantonból való tanulóknak erre nézve érettségi vizsgát kell letenni, idegen tanulóknál, akár férfiak, akár nők, elég, ha kellő „erkölcsi bizonyítvány“ van birtokukban.

Ha az orvostan nőhallgatója kimutatja, hogy a kellő képességet magának megszerezte, tudori szigorlatra boesáttatik, mely egészen olyan, mint más szigorlat, s mely alkalommal nőtől csak annyit megkivánnak, mint férfítól.

1867-ben történt először, hogy ez egyetemen nőt a belgyógyászat, sebészet és szülészeti tudorává felavattak.

Az egyetemi rektortól és az orvosi tanárok dékánjától kísértetve, kit a többi orvostanár követett, a terembe lépett Suslowa Nadejda k. a. igénytelen egyéniség, 24 éves, egyszerű sötét színű öltözetben, és helyet foglalt a katedrán, hol szerényen és remegően, szeméit kéziratára függesztve ült, mignem Rose tanár, a gyűlés elnöke felszólította, hogy beköszöntő felolvasását kezdje meg. A felolvasás tárgyát „a lymphaticus rendszernek fontossága a testben“ képezte. Azt követte a tulajdonképeni disputatio néhány tudományos tétel fölött, kiválólag a physiologia és a sebészet köréből. Az pedig nem volt üres szertartás, betanult kérdések és feleletekkel. A kisasszony tételei közül egyet egy tanár, kettőt pedig két tanuló megtámadott. Suslowa kisasszony eleinte elfogult volt, s a rá nézve idegen nyelv nehézségeivel is küzdött, de látszott rajta, hogy önállóan gondolkodik és szemlélődik, úgy hogy mind három ellenfele méltó elismerését fejezte ki tudománya iránt.

A jó eredmény szaporította a nőhallgatók számát a zürichi egyetemen, s egy közülök 1870. mart. 12-én ismét promoveáltatott.

E második promotio ünnepélye, tanárok, tanulók és közönség oly nagy érdekeltsége mellett történt, hogy a jelenlevők nagy tömege miatt, a rendes szigorlati teremből a nagy aula terembe kellett átmenni.

A szigorlandó hölgy: Morgan Francis Erzsébet London-

domból, közép termetű, vonzó alak, 27 éves, barna ruhába volt öltözve. Elfoglalván helyét, dr. Rose tanár üdvözölte a jelenlevőket, s néhány szóban előadta az ifjú hölgy élettörténetét.

Morgan k. a. egy angol lelkész leánya, 1862ben Párisban kezdte magasb tanulmányait, aztán Londonban folytatta, hol a gyógyászati ismereteket elsajátította, és kórházi gyakorlati ismereteket is szerzett magának. 1867-ben a zürichi egyetemen beíratta magát, akkor nyáron a szünidő alatt Prágában tanult, s 1869. decemberben Zürichben letette az előleges orvosi vizsgát.

Morgan k. a. eleinte remegve és alig hallhatólag olvasta értekezését, de lassankint neki bátorodott. A felolvasást a dissertatio követte. Biermer dékán 10 perczig tartó beszédben kifejtette nézeteit a kisasszony felolvasása fölött, és néhány pontját czáfolgatta. Morgan k. a. 5 perczig felelt vissza, zavar és megakadás nélkül, ügyesen, noha a nyelv idegenségénél fogva kissé nehézkesen. A még néhány perczig folyt vitatkozást Biermer tanár egy elismerő nyilatkozattal zárta be. Aztán még két tanuló ellenvetéscire felelt meg Morgan k. a., s végre a belgyógyászat, sebészet és szülészet tudorává ünnepélyesen felavattott. — Az ünnepély végeztével dr. Rose tanár következő szavakat intézte a felavatotthoz :

„Kedves kisasszony! Először üdvözlöm kegyedat, mint kartársamat. S midőn ezt teszem, teljes szivemből elismerést mondok kegyednek törekvéscért, tapintatáért. Örömmel ismerem el, hogy kegyed műveltsége és erélye újabb biztosítéka ama társadalmi kérdés megoldásának, mely ma jobban, mint bármely más kérdés, a világot foglalkoztatja.

Hiszen alig pillanthatunk hirlapba, hogy a nőkérdést ott ne lássuk. — Minap egy mindkét nemüekből álló congressus Berlinben magáévá tette a kérdést; szövetséget kötöttek valamennyi egylet közt, mely Németországban a női munka és nőképzés ügyével foglalkozik. (Ez a „Letteegylet“.) Angliában Bright Jakab kivívta a nők részére legalább a községi választás jogát. Északamerika egyik magasztos jóltevője Vassar heregileg fölszerelt pompás akadémiát hagyományozott hazája hölgyeinek, magasb iskolai képzésükre. Utáh állam a nőknek teljes szavazatjogot adott. Paraguay véres halál hareában Lopez

nőzászlóaljkat vezetett csatatérre; Manchesterben pedig a nők teljes szavazatzoga mellett izgatnak.

Szóval mindenütt mozgás van. De az izgalom nagysága nem mérve a jogosultságnak. A nőkérdés keresztpróbája itt Zürichben megy véghez.

Midőn Zürich magát eképen 3 év óta ismét egy reformationnak, a társadalminak élére állítva látja, kegyednek köszöni kedves kisasszony, hogy a most három éve előde, és most maga által kivívott siker elszigetelve nem marad, kegyednek tartozik hálával, hogy példája nyomán, a nemes czél felé törekvésben, ma már megszaporodott kartársai között a siker állandó marad.

A derék tanár aztán kiterjeszkedett beszédében a nők általános művelődési és kereset képességi jogaira, s a rendeltetésük kizárólagossága felől való ferde fogalmakra. Ő nem talál arra elég okot, hogy a nők az általános védkötelezettség alól kivonva maradjanak mindaddig, míg a katona kötelezettség alól kivételek, a katonaságnál pedig oly szolgálatok vannak, a melyeket nők is végezhetnek. — „Avagy mivel különb — kérdi — az az angol tábornok, ki a Krimben egy híres lovas roham alkalmával czecket vitt halálba, Miss Nigthingalenál, ki ugyanott ezerek életét mentette meg a hazának? Nagy hírű emberek a nőkérdés tárgyalásánál az emberiség feladatának a család fenntartását és szaporítását mondják, — szomorú dolog volna, ha az emberiségnek eszményi magasb feladatai nem volnának.“ Végül Erxlebenné példájára utal, melyből kitűnik, hogy tehetséges nőnek a család iránti kötelesség nem akadály, sőt előny.

Rose és Böhmert tanárok magán nézeteihez hozzá csatolom még azon hivatalos elismerést, melyet a zürichi egyetem előljárósága az orvostan nőhallgatónak kiállított.

A würzburgi akademia tanácsa ugyarvis azon kérdést intézte a zürichi egyetem rectoratusához, hogy: „vannak-e és minő akadályok nők gyógyászati nyilvános tanulása ellen? nevezetesen nem képez-e akadályt mindkét nemű tanulók együttléte, a női gyöngédséget érzékenyen érintő bizonyos felolvasások és demonstratioknál?“ — A zürichi rectori hivatal e kérdésre így felelt:

„A zürichi orvostanárkar úgy találta, hogy nőtanulóknak az elméleti és gyakorlati tanórákon jelenléte semmi zavart nem

okoz. Az előadások és szemléltetések a nők jelenlétére való tekintet nélkül történnek, s a bonczani és klinikai tárgyak is egész alapjokban úgy tartatnak, mintha csupa férfi hallgató volna jelen. Mindamellett is soha zavar nem történt. Mint-hogy pedig már hat évi tapasztalás van mögöttünk, a facultas teljes nyugalommal néz e kérdés megoldása elé.“

Bővebben kiterjeszkedtem emlékiratom folyamában a nők gyógyászati alkalmazhatóságára; mert épen ez ellen uralkodik a legnagyobb elfogultság, és mert hiszem, hogy ha a világhírű zürichi egyetem példáival és a statistica adataival be tudtam bizonyítani, hogy ha valaki az orvostant megtanulni képes, az elől az orvosi pályát jog és okszerűleg elzárni nem lehet, — akkor fölösleges bizonyítgatnom, hogy a ki sokkal kevésbé kényes irányu képességgel bír, annak alkalmazhatóságát eltagadni legalább is helytelen dolog.

V. Vassar College.

„Ha tényleg be akarnók azt az állítást bizonyítani — mondja Gottschall Rudolf — hogy a nőnek a természet kevesebb szellemi tehetséget adott mint a férfinak, akkor alkalmat kellene a nőknek nyujtanunk, hogy szellemi képességeit úgy kifejtse, mint a férfi kifejtheti. Időt is kellene arra nekik engednünk, évszázadokat, mint a férfiaknak engedtetett. És ime ez irányban még alig vagyunk túl az első lépéseken. Alig van oly intézetünk s oly intézményünk, melyek a férfiakéival egyenlő fokon állva, igazságos versenyre tért nyujtanának.“

A Vassar College Északamérikában ilyen intézet. A szövetség egy igénytelen polgára hozta létre, ki hosszas de sikeres üzletéletében tetemes vagyont szerezvén magának, fél millió dollárt oly intézet alapítására fordított, mely szellemileg ugyanazt nyujtsa nőknek, a mit az akadémiák a férfiaknak nyujtanak, t. i. alapos, öszhangzó, felvilágosult ismereteket.

Poughkeepsie város mellett a Hudson partján, paradicsomi környezetben, 1865-ben felépült a pompás épület: Vassar női felsőbb tanintézete. Terjedelmes park közepében fekszik, 500 láb

hosszu és 3 emeletes, 500 tanulóra és körülbelül 40 tanárra van benne hely. Alig lépett életbe, alig volt benne 40 tanár, azonnal akadt 500 tanuló leány is. Américában nem igen tartják a szülők elégnek, hogy a leány a confirmatioig iskolába járjon, aztán még egy kis zenét, pár ujkori nyelvet tanuljon, s aztán véget vessen a tanulásnak, oly korban, midőn a szellem még csak kezd a tanulásra fogékony lenni. Ott lehetőleg tökéletes nevelést igyekeznek adni nemesak a férfinak, hanem a leánynak is, — oly hozományul, mely a szerencse változóságának ne legyen alávetve, és a leány 20 éves koráig csak a szünidők alatt van a szülei háznál.

A Vassar College csak oly leányokat vesz föl, kik legalább 15 évet betöltöttek, és egy évnél rövidebb időre senkit sem fogad el. A tanfolyam sept. 15. kezdődik és jun. végén végződik. Az összes tantárgyak kétfelé oszlanak: classica philosophiára és természettudományokra, melyekhez az ujkori nyelvek is sorozvák. E két tanpálya közül tetszés szerint választ a belépő tanuló. A belépést vizsga előzi meg latin classicusok és grammaticából, algebrából, rhetoricából, világtörténelemből, és a külön cursusokra vonatkozó még pár tantárgyból.

A gyengébbek számára előkészítő osztály van, melybe azonban csak oly leányok vétetnek föl, kik az arithmetián, geographián, angol nyelven és hazai történelmen már túl vannak. Az előkészítő osztályt addig járja a tanulóleány, a meddig épen szükséges. A cursusok mindenike 4 évig tart, és szigorlattal, az akadémia tanuló fiuk szigorlatához egészen hasonlóval végződik. A tanmenet az első 3 évben korlátolt, csak a 4-ikben választhatja a tanulóleány tetszés szerint tanulmányait.

A Vassar Collegeben a tudományok beosztásánál tekintetbe vették, hogy a classicai és a reális irányok közt a vita még nincs eldöntve; s igyekeztek alkalmat nyújtani a két irány egyesítésére, vagy azok bármelyikének külön követésére. Egyaránt iparkodtak a szellemi magasb, és a gyakorlati közvetlenebb igényeknek eleget tenni.

A mai nőnevelésnek az a legnagyobb hiánya, hogy a leányok sokat tanulnak, de mindent felületesen. A Vassar College esküdtt ellensége a felületességnek. Az ottani előkészítő iskola megveti a tudás valódi alapját, a tanfolyamok pedig lassan és biztosan

építnek tovább, úgy hogy az épület szilárdan áll a tudomány ostromában és az élet viharai közt. — A kik a szabályszerű tanfolyamot elvégezték, azok baccalaureusi, — a kik pedig azonfelül még egy tanfolyamot végeznek és a szigorlatot kiállják, azok doctori diplomát kapnak.

A tanárikar nagy része nőkből áll; nő az igazgató (lady principal) ki egyszersmind a bölcészetet tanítja, nő a csillagászat, a physiologia és egészségtan, a tornászat, a latin nyelv és physica, a zene és ének, az angol, a német, a francia nyelv és irodalom, a fűvészet, a görög nyelv, a mathesis tanára, és a könyvtárnok. Összesen van 26 tanárnő és 8 tanár.

Az intézet érdekes könyvtárral, képtárral, vegyészeti teremmel, csillagdával, gyűjteményekkel és taneszközökkel el van látva.

A szellemi erő fejlesztése mellett nagy gond van a testire is. A „Kallisthenium“ tornatermében tanulnak a leányok bájos testtartást, s ugyanott — borzadjatok! — egy lovassági tiszt — node valljuk meg, hogy nyugalmazott idős ember — tartja a lovaglási gyakorlatokat. Mind a tornászat, mind a lovaglás kötelezett tantárgy. Egy árnyas tavon nyáron csolnakászati, télen koresolyagyakorlatokat tartanak.

A fegyelem szigorú, de nem zárdai. Az intézet jelleme valóságos, de nem felekezeti. A leányok különféle önképző egyleteket alakítottak magok közt.

Estenkint mind összegyűlnek, s az igazgatónő elnöklete alatt kizárólag női ügyekkel foglalkoznak. Ilyenkor férfi nem lehet jelen. Egyébkor férfiak is látogatást tehetnek az intézetben, az igazgató beleegyezésével, de a látogatások csupán egy közös teremben és egy tanítónő jelenlétében történhetnek. Az intézeten kívül is tanítónő kíséri a leányokat.

A leányok rendszeren komoly feltételekkel lépnek a collegiumba, s a ki azt magával nem hozott volna, megszerzi magának a jó példa folytán. De rést talál magának az ifjúkor pajzánsága itt is, mint bármely főiskolában. 1868 télen a gázcsöveket igazították s egy ideig gyertyát kellett égetni. Takarékoságból meghagyatott, hogy korábban kell elaludni mint rendszeren. Az igazgató ezt e szavakkal adta mindenkinek tudtára! „at nine o'clock put on your candles“; mi azt is teszi, hogy: a gyertyát

9 órákor el kell oltani, de azt is hogy: a gyertyát 9 órákor ki kell tenni. S ime 9 órákor nagy illuminatiót lát az igazgató. A leányok összebeszéltek, s mindenki kitette égő gyertyáját a folyosóra, szobaajtaja elébe. Olykor a leányok demonstratiokat rendeznek; valahol megbukott egy köztársaság: a republican érzelmű leányok gyászt öltenek; valahol győzött a democratia: a democrata leányok az Egyesült Államok színeit viselik öltözötökön. Valóságos forradalmárok.

A tandíj 400 dollár évenként; az amerikai viszonyokhoz képest csekélység. Ez összegért tanuláson kívül kapnak tágas lakást, 4—6 leány együtt, és igen jó étkezést.

1869-ben 35 nő kapott diplomát, s a tanár kar, és az igen nagy számmal jelenvolt közönség meggyőződhetett felőle, hogy azt nagyon megérdemelték. Alig képzelhetni tinnepélyesb pillanatot, mint mikor ez a 35 nő, mind fehérben mint a menyasszony, sorban az igazgató elé járult, hogy annak kezéből átvegye diplomáját, becsületos törekvése jutalmát, s biztos utlevelét az élet utain.

Ily eredménye van a poughkeepsiei női egyetemnek, melyet Vassar azzal a kimondott czéllal alapított, hogy „művelt nőket, jó feleségeket és jó anyákat képezzen.“

Ne mosolyogj férfitársam, midőn e sorokat átfutottad: nem jó szándék ez, hanem tiszteletre méltó eredmény; — és ne unatkozzál nő olvasóm ez idegen szavak és eszmék fölött: a Vassar Collegén kívül nincs egyetlenegy intézet széles e világon, mely hasonló dolgok miatt unatkoznod alkalmat nyújtana.

VI. Statisticai adatok nők alkalmaztatásáról különféle állomásokon.

Örömmel kezdjük azon e fejezetet, hogy magyar hazánk a nők munkaképesítése tekintetében politikai viszonyainak javulta óta szép haladást tett és folyvást tesz. Hét nő nyert kormá-

nyunktól a távirászatban, és ötvenkét nő a postászatban képesítést, kik szakképességük gyakorlatára teljesen feljogosították, és azt nagy részben gyakorolják is. Legjobban állunk pedig — noha aránylag még igen rosszul állunk — a tantügy terén; a tanítónők mindinkább szaporodnak hazánkban, és Pest város azon legközelebbi határozatát, hogy (elemi) iskoláiban nőtanárokat (is) alkalmaz, a legnagyobb elismeréssel kell üdvözölni a haladás minden igaz hívének. Gyakorlatban a női munka nálunk kevesebb korlátok közt mozog, mint a keletibb, sőt némely nyugoti tartományokban is, mit nem lehet csudálni oly országban, melynek törvényei már a középkorban bizonyos politikai jogokkal ruházták fel a nőket, s hol az emberek elég felvilágosodottak arra, hogy a nőkérdést illetőleg törvényeket hozni vagy strigetni fölöslegesnek tartásák, e kérdés eldöntését esetenként a gyakorlatra és körülményekre bízzák, és természetesnek találják, ha a munkaképes nő munkálkodik, gazdaságot, üzletet folytat, intézetet tart. stb. Tulajdonképen statistikánk azonban erre nézve még nincs, s midőn a női munka szabadság gyakorlati állását előtűntetni akarjuk, külföldi adatokhoz kell folyamodnunk.

Itt ismét a zürichi egyetem szolgált nekünk pár igen szép adatot. „1869-ben — írja egy tanár — részt vettem egy négy napra számított növénytaní kirándulásban. A társaság 3 tanárból, segédeikből és 50 tanulóból állott. Mikor indulóban volnánk, csodálkozva látok két ifju nőt, hegymászó bottal, fűvész szelenczével és uti táskával ellátva hozzánk csatlakozni. — Heer tanár aztán tudatta velem, hogy e nők növénytaní előadásainak legszorgalmasb hallgatói közé tartoznak, és rendszeren jelen vannak a vasárnapi kisebb kirándulásokon. Jelenlétök soha a legkisebb feszít vagy zavart nem okozta, sőt tárgyszeretető, szerény és tapintatos magokviselete kedvező hatással van a tanulókra. A kirándulás hegyen völgyön, havasokon, havasi utakon keresztül megtörtént, s a két nő ez egész idő alatt teljesen egyenarányúnak bizonyult be, úgy tudományos törekvés és szellemi elevenség, mint a testi fáradoalmak elviselésében. A hegyek tetején rendszeren az elsők közé tartoztak a megérkeztek közt. Legkisebb baj sem zavarta miattok e sikerdus kirándulást, a tanuló férfiak pedig nem érezték magokat feszélyezve, és még

sem lépték át az illem korlátait. Az egész ut diadala volt a női munkaképességnek, és kitartásnak.

További adataink következők:

A gothenburgi (svéd) főtemplomnál egy nő mint orgonista van alkalmazva.

A berlini „Bazar“ több nőnek igen szép keresetet nyújt, mintarajzok és formák készítésénél; egy másik ottani divatlap pedig 1200 ftot fizet egy nőnek rajzolásért.

A stockholmi kir. zeneakademián Neruda Normann Vilma tanítja a hegedűt.

Londonban 8 színház áll nők közvetlen vezetése alatt.

Londonban nem rég halt meg Taylor Janet asszony, kinek logarithmicus táblái híresek voltak, s ki ifju férfiakat magasb mathesisre tanított.

Mikor Bécsben az első távirászati tanfolyamot nők részére megnyitották, 21 nő iratta be magát, s a folyam bevégezte után mind a 21 alkalmazást kapott. A helyi távirda igazgatósága a legnagyobb dicsérettel említi e nő hivatalnokok pontosságát és kitartását.

Colonna hercegnő Marcello álnév alatt kitünő szobrász munkát készít. 1870-ben három műve volt a müncheni kiállítás, s egyet a Kensington muzeum vett meg.

Oroszországban sok nő van hivatalban; nevezetesen a charkowi kerületi törvényszék irodájában; Stawropolban egy nő mint a városi könyvtár segéd könyvtárnoka, egy pedig mint a fogyasztási egylet könyvvezetője működik; Kazanban a békehiroság előtt egy nő mint ügyvéd lépett föl.

A szt. pétervári tudom. akademián, valami egy éve, Wolkow Anna k. a. egy önálló vegytani művét terjesztette elő.

Bernben az 1869/70-iki távirászati folyamat 45 férfi s 26 nő folytatta, és a képesítésnél 3 férfi és 4 nő kapott kitünő, 12 férfi és 12 nő jó osztályt. A visszavetettek közt 1 nő és 7 férfi volt.

Bécsben három leány nyilvánosan tanulja a gymnasialis tudományokat, és évenként határozottan kedvező sikerrel szokták a vizsgát letenni.

A prágai egyetemen Rubinstein k. a. a bölcsészetet tanulja, és e tanból tudorságra törekszik.

Brünnben Boner Eugenie k. a. a gymnasialis tudományokat hallgatta, s a vizsgánál kitűnő osztályzatot nyert.

Angliában lady Amberley és Jauzettné asszony igen látogatott vándor felolvasásokat tartanak.

Manchesterben a „The Stowe“ lapot Miss Lydia Baker szerkeszti. A lapot egészen nők szedik és nyomják.

A Bostonban és Chicagóban megjelenő Womans Journalt nők szerkesztik.

Baker Sámuel a Nil forrásai felfedezőjét neje, (magyar születésű hölgy), mindenütt követte fáradalmas utjában, s hogy a tudományos eredményben nagy része volt, kitűnik sir Murchison, az angol földtani társulat elnökének köv. nyilatkozatából: „mélyen sajnálom, hogy a társaság szabályai nem gondoskodtak róla, hogy a nagy érdemeket szerzett nő ugyanazon kitüntetésekben részesülhessen, melyekkel a tudomány a legkitűnőbb férfiakat ruházta fel.“

A gyorsírásra nézve köv. adatokat találok: Mühlbach Luiza rendszeren gyorsírja regényeit. Charkowban (Oroszország) Smirkoff k. a. törvénytörvényes tárgyalásokon mint gyorsíró működött. Coulon de Thevenez k. a. e század elején mint igen avatott gyorsíró tündökölt Franciaországban. Hamburgban egy gyorsíró egyesület van, melynek minden tagja nő. Schardinsné asz. német gyorsírási tankönyvet írt. Görlitzben Veilehen című gyorsírókör van. Illinoisban a törvénytörvényes és törvényhozási tárgyalásokon nők is gyorsírnak. Bostonban 1860-ban két gyorsíró nő működött. A berlini Clementféle reálintézetből számos gyorsíró nő került már ki, kik mint gyorsírók alkalmazást nyertek.

New Yorkban Miss Caroline Hutchings főiskolai zene és ének tanárrá neveztetett ki, az evanstoni nő collegiumban pedig Miss Alice Cordiey a mathesis tanárává. Mrs. Coles postahivatalnok a Pacific vasuton. Wyomingban 11 nő van az esküdtek közt. St. Louisban Miss Lemmi Barkalov ügyvédi diplomát nyert. Egy színes nő a new-yorki egyetem orvos, egy másik pedig Washingtonban jogtanhallgatónak iratta be magát. Buffalóban a nő tanárok jobb fizetést kapnak mint a férfiak. New Yorkban egy bank üzletet kizárólag nők kezelnek, igen jó sikerrel. Egyik legnevesebb new-yorki napi lap tulajdonosa és főszerkesztője nő. Bostonban és Brentwoodban két mezőgazdasági in-

tézet van, mely egészen nők vezetése alatt áll. Elmira N. S-ben egy nő igen jövedelmes banküzletet folytat. Bradwell Myra asszony Chicagóban jogi folyóiratot szerkeszt. Burlingtonban Mrs. Darwin az egyetemen a logica, rhetorica és angol nyelv tanárául alkalmaztatott.

Paxton hajóskapitány neje, férjét egy hosszabb tengeri utra követvén, megtanulta a hajózást, és férje fele uton meghalván, a hajót, egy matrózzendülés daczára is szerencsésen haza terelte. — Swiszhelm Jane Wisconsinban hírlapot alapított a nőkjoga és a rabszolgák felszabadítása érdekében. — Miss Peabody egész életét az iskolatigynék szentelte, nővére pedig, a híres Mann Horace (amériikai iskolareformator) neje, férjének halála után sikeresen terjesztette annak elveit. — Az Egyesült államok iskoláiban a tanárok $\frac{3}{4}$ része nő.

Nők magasb foku képzésére szolgáló intézetet majd minden e czélra alakult egyesület tart. Azonkívül egy hirtelen áttekintés következő hason czélú intézetekről ad tudomást. Állami tanító nőképezde Budán s Kolosvárott, Nőképző intézet Pesten, Rajziskola Casselben, áll. tanítónő kép. Bécsben, ipariskola leányok számára Briegben, női kereskedelmi és ipariskola Bécsben (1868-ban alakult, s kitünő eredményeket mutat), tartományi tanárnő és iparosnő képző iskola Bécsben, Thilo k. a. nő lyceuma Boroszlóban, női orvosegyetem New Yorkban, a Francesco Fra di Bruno alapította magasb foku nő iskola Turinban, nő collegium Evanstonban (Illinois), női kertészeti iskola Bostonban, magasb foku leány iskola Zwickaiban, Offenbachban és Eisenachban, magasb rangú nők iskolája Lübeckben, női rajzakadémia Berlinben, néptanítónő képző, állam s elemi leányiskola Stockholmban, — s végre női reáliskola Lipsében. stb. stb.

A női műveltség és munkaképesség előmozdítására alakult egyesületek közül a következőket ismerem: Pesten a Nőképző egyesület és a Magyar gazdaasszonyok egyesülete, Berlinben a Lette egyesület, — a családi és népnevelési, — a Fröbel gyermekért terjesztő, — a nevelőnő és tanítónő képző- s a munkásnő egyesület. Braunschweigban a nőegyesület; — Breszlauban a nők munkakörét terjesztő, — Boroszlóban a nő-képző egyesület; — Casselben a Viktoria bazár; — Carlsruhebán a Badeni nőegyesület; — Darmstadtban a női keresetképességet előmozdító és az

Alice; — Hamburgban a női kereset-képesség előmozdító és a Fröbel egylet; — lengyel tanuló leányok segély-egylete Thornban, — nő-képző egylet Rostockban. stb. stb.

Továbbá következő mozgalmakat jegyezhetjük fel a női szellemi munka terén a legközelebbi időkből:

Itzenplitz porosz keresk. miniszter 1870-ben rendeletileg megengedte, hogy nők a vasutaknál, mint jegyeladók alkalmaztassanak. A szász törvényhozás 1870-ben egyhangulag elhatározta, hogy a drezdai szülésznőképző-intézetnél az általános physiologia is előadassék. Az indítványozó nyíltan kifejezte azon reményét, hogy e szerény kezdetből egykor orvosnő-képző akadémia fogja magát kinőni. Cambridgeben öt tanár összejött, hogy nőknek a magasb fokú tudományokból előadásokat tartanak; ugyanott az egyetemen külön bizottság van nők tudományos képességének megvizsgálására. — Az edinburghi egyetemen nőknek is megengedett legközelebb, hogy az orvosi tudományokat hallgathassák, és mindenre képesíttessenek, a mire eddig csak férfiakat képesítettek. — A bécsi egyetemen is szabadon hallgathatják nők az orvosi tudományokat. Konstantinápolyban nők ujsága jelen meg Ferrak (Haladás) cím alatt. — A chicagói neveléstügyi bizottság az ottani főiskolán Leach Camilla kisasszonyt a szókötés és irodalom tanárául igen nagy többséggel választotta. Az „American Philosophical Society“ Philadelphiában négy nőt választott tagjául, kik közül lady Somerville és Miss Maria Mitchl (csillagda igazgatónő) a csillagászatban, Mrs. Agassiz a természetrajzban, Seilerné asszony pedig a physiológiában tettek a tudománynak hasznos szolgálatot. — Mrs. Kate Daggert már régibb tagja a chicagói akademiának és más tudományos társulatoknak. — Wyomingban (Ész. am. egyesült államok) nem rég egy nő választatott békebiróvá, — Big Woodsban hét leány, kik munkaképtelen szüleikkel oda vándoroltak, három év óta saját szellemi és kézi munkájával paradicsommá változtatott egy 160 holdnyi vad vidéket. — Dr. Buzorien persa orvos neje és két leánya indus leánykák szellemi képzésének áldozza életét. — A bécsi női keresetképesítő egylet 1870-ben elhatározta, hogy alreáliskolát alakít leányok számára. Danzig város tanácsa a fgyermekes alsóbb iskoláiban tanárnőket is alkalmaz. — A

genfi nemzetközi nőegylet, melynek 15 fiók-egylete van, érelyesen munkálkodik nőiskolák létrehozásán. — A madridi egyetemen külön nyilvános felolvasásokat tartanak nőknek. Lisszabonban Wood k. a. nőhírlapot szerkeszt „Haladás“ cím alatt. — A svéd kormány egy 1864-iki rendelete feljogosítja a nőket, hogy üzletet tarthassanak, orgonisták, távirászkok és postászkok, zene és rajztanítók, egy évvel később pedig, hogy gyakorló-orvosok lehessenek. — Kölnben reáliskolát, Kóvolingenben pedig ipariskolát akarnak állítani nők számára.

Az itt elsorolt adatok legtávolabbról sem meritik ki a tárgyat. Ismeretek táraiból, szakművekből, folyóiratokból kötet számra menő adatokat lehetne összegyűjteni ide vonatkozólag. Ha csekély forrásaim nyomán az anyagot ki nem merithettem, megnyugvásom az, hogy bizonyára eleget nyujtoitam azoknak, kik a nő szellemi munkaképességét és alkalmazhatóságát, akár elvből, akár közöny miatt, akár tapasztalatlanságból tagadnák.

De az elsorolt adatok azt is bebizonyítják s ha még százszor annyi volna is, azt bizonyítják, hogy a női munkaképesség ügyében még rettenetesen hátra vagyunk; mert egy egész nem művelődési ügyére még kezdetnek is alig nevezhető az, a minek adatait egy ily igénytelen és szűk keretű munkában csak hozzávetőleg is el lehet sorolni.

VII. A nőkérdés irodalmunkban.

A magyar irodalomnak társadalmunk e tükrének, általánosságban senki sem vetheti szemére, hogy nem szabadelvű. A politika, társadalom, tudomány, emberiség új eszméi, a gyakorlat új jelenségei mindig találnak itt hálás tért a küzdelemre, s a mi valóban jó, az számíthat a magyar irodalom támogatására. Ha annál fogva irodalmunkban a nőkérdés még nem foglalta el azt a helyet, mely megilleti, ezt ne tulajdonítsuk se hanyagságnak, se roszakaratnak. Más okai vannak ennek. Első oka az, hogy örökös államéleti, nemzetiségi és jogi küzdelmeink közt nem értünk rá; a nőkérdésre nem jutott sem időnk, sem

erőnk, mindet igénybe vette az ember és a honfikérdés. Másik oka az, hogy az egyes felmerült esetek zaj és keserűség nélkül, a korszellem igényeinek megfelelőleg elintéztettek, mielőtt vita tárgyává lettek volna. Bizonyosság erre a nők postáknál, távirdáknál, vasutaknál alkalmaztatása, és bizonyosság általában a nemzet és irodalma felvilágosultságára az a rokonszeny, melylyel a magasb öképzésre irányult törekvéseket, a magyar gazdaszonyok egylete s a nőképző-egylet törekedéseit fogadta és kíséri.

Mindamílett is hangzottak már irodalmunkban e tekintetben igen figyelemre méltó hangok, s ha volt a ki specialis esetekben a női munka jogosultságát tagadta, de volt és van sokkal több, majd mindenki, a ki általánosságban elismerte azt.

Ez természetes is. Mi a kiket jó (vagy inkább bal) végzetünk az uttörés fáradsalmaitól fölmentett, a kik nem szégyenlünk tanulni, a kiknek a rendelkezésünkre álló erőkből egy atomnyi sincs elvesztegetni valóns, — mi természet szerint fogékonyak vagyunk egy Fenelon iránt, ki már a középkorban a leányok realis neveltetését sürgette, egy Humboldt Sándor iránt, ki a nőknek határozottan több képességet tulajdonit a tudomány egy specialis ágában, (a csillagászatban) mint a férfiaknak, és egy Stuart Mill iránt, ki csak a mi régi törvényeink kiterjesztését kívánja, mikor a nők egyenjogosítása mellett küzd. — Öröklött bölcsességünk ez nekünk. Már régi törvényeink szerint a magyar asszonymnak (sehol másutt Európában) joga volt, hogy ingatlan jószágokat földesuri joggal birjon; kötelessége volt, ha a haza határait ellenség fenyegette, ka.onát állítani, mint bármely férfinak; és ha főnemes volt, az országgyűlésre ép úgy hívták meg, mint a főnemes férfit, és ott ép úgy képviselője által jelent meg, mint számtalan főnemes fé.f. — Azt is magyar ember mondta, hogy nálunk még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni, mert mindenkire szükségünk van; s a kik ezt hallották és megértették, bizonyára nem fogják úgy magyarázni, hogy: „a hazának csupán a férfi eszére és kezére van szüksége; a nő legyen rosszabb az apagyilkosnál, a nő legyen rabszolga.“

Ha akadt olykor hang, mely irodalmunkban e tekintetben

az öszhangot zavarta, az elhangzott, s én bizonyára nem fogom azt visszaidézni, hanem megismertetek a szives olvasóval egy kettőt azon hangok közül, a melyek szabad emelkedésű keblében viszhangot költöttek.

Itt áll előttünk először is Takács Éva, ki a „Tudományos gyűjtemény“ tekintélyes folyóirat 1825-diki folyamában a nők szellemi munkajogosultsága mellett irt. Műve levélalakú, s „egy barátjához“ van intézve.

„Sirni kellene azon, — mondja Takács Éva a levél elején — hogy fiaink vagy atyáink közül találkozik ebb' en a felvilágosodott században olyan gyarló, a ki azt akarja elhárítani velünk, hogy a nemek különbségénél fogva a mi egyiknek virág, az a másiknak vétek volna.“

Azonban a sirás nem természete Takács Évának; ő tenni szokott, nem kétségbeesni. S hogy tisztában van azzal: mit kell tenni, bizonysítják következő sorai:

„Nemünk közül a szerencse gyermekei elég érdemnek tartják azt, hogy ők fényes titulusokkal vagy gazdagsággal bírnak. Azt hiszik: semmi kötelességök azon társasághoz, a melynek tagjai, sőt azt kívánják, hogy szerencséjének tartsa a világ, hogy ők benne laknak, és azt az időt, melyet önnön szívök és elméjük formálására, és embertársaik könnyebbitésére volna kötelességük fordítani, elég gyávák a magok testi külsőségével való foglalatosságban elvesztegetni, vagy olyan kézi munkákban tölteni, a melyek nem egy szerencse gyermekéhez, hanem az ispotályban szülődő nyomorékokhoz illő foglalatosságok, p. o. a selyem-ézés, paszamánt pedregetés, vagy más ehhez hasonló munkák, és ezek mellől elég ártatlan az ügyetlen Pedaut, a maga picziny körét betöltő, de őtet nem bámuló felebarátját kigunyolni.“

Richter azt mondja, hogy a női munkajogosultság ott végződik, a hol az erély kezdetét veszi. Ha az igaz, akkor Takács Éva munkajogosultságának nincs határa, mert az önértzet legmagasabb fokú erélye nyilatkozik a következőkben:

„Az olyan asszonyok csak gyermek nevelése, a kiknek gondolkodások csak a házikörben határozatnak, nem lehet kívánni, hogy tovább menjen a testi nevelésnél. Rendszerint csak anyyira is szoktak menni ebben, hogy gyermekeiket jól megbizlalják, mert felölök való gondoskodások nem igen menne feljebb annál, hogy ételek és tiszta ruhájok legyen mikor szükséges, és a kocsai el ne tapodja, vagy kutba ne essenek. Épen az ilyen anyák által nevelt gyermekekből válnak azok, a kik az emberi méltóságot soha sem tudják illendő tekintetben tartani, a kik szeretnék meghatározni, hogy felebarátjaik gondolkodása tovább ue menjen, mint az övéké. Arra való tehetség nem lévén bennök, hogy másokat meghaladjanak, ugy akarnak elsőbbek lenni, hogy a mások munkálódásának határt szabnak. A ház belső dolgainak elendélése, az igaz, elég gondot ad az olyan asszonynak, a kinek gondolkodása csak a házi körben határozatnak, mert annak legalább is nyolcz anyyi munkába kerül, mint a ki szabadon gondolkodik, és épen az ilyen kiesiny körben gondolkodó asszonyok tesznek olyan házirendet, mely miatt sok familiák kipszturnak.“

A derék levélíró nemesak nőbajtársainak, de férfi-ellenégeinek is szemébe meré az igazat mondani.

„Hogy az asszonyok eredeti rendeltetése — ugymond — csak az anyává létél, a házi munka, és a gyermekek nevelése volna, és hogy azzal, ha gondolkodik, és gondolatjait kimondja vagy leírja, az asszonyi szép tulajdonságokat, a szemérmességet, a jó rendbe szedett kellemetes magatartást megsértené, azt csak olyan szánakodásraméltó férfi mondhatja magával való ellenkezés nélkül, a ki nememet csak állatképen tekinti, vagy ki csak olyan asszonyokat ismer, a kiknek olyan gondolataik vannak, melyeknek kijelentése által a szemérmességet és jó rendbe szedett kellemetes magatartását megsérti, vagy a ki attól fél, hogy ha az asszonyok a házi körön kívül gondolkodni szoknak, majd nem találkoznak közöttök, a kiket a maga indulatinak, vagy fundamentom nélkül való makacs képzelődésceinek rabjává tegyen.“

Takács Éva ismeri hazája történetét, s tud példákat felhozni, hogy a magyar nők magas kötelességeket is tudtak „férfiasau“ teljesíteni. Elmondja, hogy „Sarlotta, Szt. István édes-

anya vetette meg nemzetünk pallérozódásának fundamentumát.“
 — Továbbá megemlíti, hogy „Bebek György hitvese Patócsy Zsófia 1567 ben vitézül oltalmazta Szádvárát Svendi Lázár ellen.
 — Zrinyi Ilona is Munkács várát 1685-től fogva három esztendeig oltalmazta.“ De kétségtelen öntudatával birt annak, hogy honunkban már nem az apostolság, sem a kardforgatás, hanem a gyakorlati tehetségek fejlesztése a feladat. S hogy e tekintetben is a leghelyesebb világnézet színvonalán áll, hogy tudja: minek mikép kellene lenni, kittünik következő panaszos soraiból:

„Az egész hazában csak egy olyan leány-oskolával se dicsekedhetünk, a hol leányaink egy becsületes levélírást, vagy egy házi számadó-könyv vitelét, vagy a háznál szükséges számvetést megtanulhassák; annyival inkább egy 18 mérföldnyire terjedő geographiát, vagy 20 esztendeig felmenő históriát, csak a házi rendtartásra szükséges philosophiát, csak a babonáskodástól megmentő phisikát, egy házi kert elrendelésére, vagy egy sütő-kemence építésére szükséges Mathesist megtanuljanak; annyival inkább magok, házok népe és felebarátjaik iránt való kötelességeikről fundamentumos tanítás nemünk számára az egész hazában nincs.“

A női elmének a férfi elmével egyranguságáról alig adhatam volna fényesb bizonyítékot, mint Takács Éva sorainak közlése által, melyek gyakorlatilag is bizonyítják a női munka jogosultságát, mert a mely nő ezelőtt 35 évvel nálunk így tudott irni, az valóban nem arra való, hogy az emberi szellem műhelyéből kizárassék.

Azonban Takács Éva pro domo beszélt; kell, hogy tárgyunkat illetőleg férfi állításaihoz is folyamodjunk.

Im előttünk egy igen jeles politikai, kivált pedig nemzetgazdasági író munkája. Halász Imre az „Anyagi érdekek“ 1868-diki folyamában a magyar nők keresetképességéről értekezvén, terjedelmes czikke végén ezeket mondja:

„Az iparosok és munkások érdekeivel, az általános népnevelés kérdéseivel mindenki élénken foglalkozik; a nőnem er-

kölcsi emeléséről, a nőnem helyzetének anyagi és szellemi javításáról alig gondolkodik valaki. — Az újjászületés szükségét belátjuk, de az újjászületés egyik lényeges eszközéről: a nőnemben rejlő erkölcsi és gazdasági tényezőkről megfeledkezünk. E tényezők ápolására nem történik semmi hatályos lépés, pedig a nemzet az eléje szabott polgárosodási munkát soha sem lesz képes végrebajtani, ha abban e nemzet egyik fele, a magyar nők részt nem vesznek.

Ám vizsgálja bárki társadalmi viszonyainkat, különösen a városokban, a középosztály fejlődésének e természetes gyümpontjaiban, s rá fog akadni azon beteg pontra, mely éppen a középosztály fejlődését a legnagyobb veszélylyel fenyegeti. Éppen azon társadalmi rétegekben, melyek a művelt középosztály főelemei, a kereskedők, különféle hivatalnokok, ügyvédek, tanárok, orvosok, írók, tudósok, művészek, ipari vállalkozók köreibben, azon körökben, melyek szellemi tőkájük értékesítése után élnek, egyre jobban elharapózik a családi élettől való tartózkodás. Nincs egyetlen egy osztály, melynek ugy természetes propagatója, mint gazdasági terjeszkedése előtt annyi akadály állana, mint ezen osztályé előtt.

Mig az alsóbb rendűeknél a nő épugy dolgozik; s a család fentartásához egyéni munkájával majdnem oly mértékben járul mint férje; mig a felsőbbrendűeknél, kik nem egyéni munkájok hanem kész vagyonuk jövedelmei után élnek, a nő vagyona szintén tetemes részzel szokott járulni a családi vagyonhoz: addig a fentebb érintett osztályokban a nő egyéni munkájának értéke semmi arányban nem áll a férj munkájának értékével. Ezen társadalmi rétegben a nő, hogy a család fentartásához oly mértékben járulhasson, mint a férfi, kell, hogy tetemes vagyonnal rendelkezessék, s a férfi csak azon esetben szánhatja el magát család alapítására, ha vagyonos nővel köthet házasságot. Ha egy férfi, ki életpályájánál fogva szellemi tőkéje kamatoztatására van utalva s vagyoni tőkével nem rendelkezik, oly nővel köti össze sorsát, ki az övéhez hasonló társadalmi műveltséggel bír ugyan, de kinek jelentékenyebb vagyona nincs, akkor neje és gyermekei jövőjét a legnagyobb veszélynek teszi ki, a mennyiben a család vagyoni alapja a férj személyéhez van kötve, s az érintett életpályák, kivált a mostani életigények mellett, ritkán

engedik meg a vagyongyűjtést. A mint a férj meghal, a család összes létalapja megsemmisül.

Az ily művelt, de nem vagyonos családok leánysarjadékai, kik oly családi viszonyok közt nőttek fel, minők atyjok hivatalának megfeleltek, s ennél fogva alantibb társadalmi osztályba lesülyedni nem hajlandók, többnyire véglegesen hajadon életre vannak kárhoztatva.

Igy vész el a középosztály tetemes része, áldozatul esve a nyomornak, gyakran a bűnnek, és pedig egyedül azért, mivel a ferde társaséleti fogalmak következtében a nő nem neveltetik oly életpályákra, a melyek valóban haszonhajtók, s az anyagi függetlenség megalapítására alkalmasok.

A nők e kizáratása minden igazán jövedelmező független életfoglalkozásból, igazságtalanabb s károsabb a legmirevebb czéhrendszernél. A finomabb varrási munkák majdnem az egyedüliek, melyek mai fogalmak szerint a durvább munkákra nem való műveltebb nő társadalmi állásával össz. férhetőknek tartanak; ezekben pedig épen e kizárólagosságnál fogva a verseny oly nagy, hogy áruk tetemesen lenyomatik a megélhetési minimumon alól. Oly nő előtt, ki ily foglalkozásra van utalva, csak két út áll nyitva, vagy az erkölcsi elbukás, vagy lassu éhenhalás, emlyet gyakran az ifju élet kora elsorvadása rövidít meg.

Ily tényekkel szemben hiába beszélnek azon érzelgők, kik az életet csak eszményi oldaláról szokták tekinteni; hiába mondogatják, hogy a nő nem kenyérkereseti életpályákra, hanem a családi élet szépitésére van rendeltetve. E felfogás elvesztette jogosultságát azon pillanatban, midőn az ember a paradicsomból kiűzetett, s a munka és a természetteli szakadatlan harez lett azon alappá, melyen a társadalmi szervezet épülete nyugszik. Az nem lehet, hogy azon productiv gazdasági erők, melyek az emberiség egyik felében rejlenek, mindvégig improductiv foglalkozásokra pazaroltassanak. A nőnem, mint egész, nem maitresse, melynek a férfienem által kell kitaratnia. A nőnem gazdaságilag egyenjogu fél, kinek joga van a productiv foglalkozásokhoz, joga van azon függetlenséghez, melyet csak a productiv foglalkozások nyújthatnak, joga van azon erkölcsi garantiákhoz, melyek e függetlenségben fekszenek. Az idealisták frázisainak el kell némulni az élet komoly realismusa előtt.

A bajnak melyre rámutattunk, orvosoltatni kell, s orvosoltatni csak akkor fog, ha a közép osztály megszűnik leányait a salonok számára nevelni, s az élet számára fogja nevelni őket. Mindaddig, míg ez nem történik, a nők keresetképtelenségéből származó baj lassu méregként fog rágódni középosztályaink életfáján, gátolva ennek oly annyira ohajtandó gyarapodását, propagatív és gazdasági terjeszkedését.

A művelt nyugat országaiban, Európában úgy, mint Amerikában, rég belátták ezen igazságokat. Ott a legműveltebb férfiak és nők munkálkodnak azon, hogy a középosztálybeli nők előtt mindegyre több kereseti kör nyitassék meg, s már tényleg is megnyílt számukra sok oly pálya, melyből a mult idők sötét előítéleti kizárták őket. — Nálunk még mindig érezfal emelkedik a vagyontalan műveltebb nő előtt. Mídon a műipar fejlesztéséről van szó, panaszkodunk, hogy kevés a munkás kéz, kevés az értelmes munkaerő, de azért a nőket csak oly munkákra tanítjuk, melyek inkább játékhoz mint productiv munkához hasonlítanak.“

1870. év nyarán valamelyik vidéki lap azt a hirt hozta, hogy Temesvárott négy leány egy ottani tanártól a reál tudományokat tanulja. Ez ujság Magyarországon, s minthogy ujság, nem kerülhette ki azok gunyját, a kik gondolkozni nem szoktak. Az ujdondászok pikanteriából élő része felkiáltott: „lesznek tehát reális nőink!“ — Ha e szavak a méltó elismerés hangján ejtetnek ki, vagy elhangzottak, vagy egy társadalmi kérdés megoldását egy vonalnyival előmozdították volna. De lehetetlen volt rajtok a gunyt észre nem venni, s mivel egy igen fontos és nemes törekvést gunyoltak ki, örömmel fogadta az olvasó közönség rendreutasításukat. — A „Hon“ 1870. nov. 6-diki tárezájában „Pius Desiderius“ (egy népszerű írónk, ki huzamos idő óta nevezetes szolgálatokat tesz a művelődésnek politikai s nemzetgazdasági munkálkodásával, és egy ideig egy nemzetgazdasági lapot szerkesztett) következő cikket tette közzé:

„A guny jogosultságát elismerjük, de megköveteljük, hogy az helyesen alkalmaztassék. A guny rosz helyen alkalmazva,

például ott, a hol sajnálat kifejezésének lenne helye, erkölcsi lazultságot, szivtelenséget föltételez, — mint a mily szivtelenség az, ha valaki egy szegény nyomorék koldus nyomorékságát gunyolja.

Ily nyomorékság a magyar nők társadalmi helyzete, kivált hazánkban. Ha valaki aztán óvszert akar használni, hogy ő reá legalább az általános kór ki ne terjedjen : az ily törekvést bizony nem gunyval, de elismeréssel kellene fogadnunk, s buzdítanunk másokat is a példa követésére.

De ne beszéljünk parabolákban. A meztelen valóság ez esetben a legdöntőbb argumentum.

A nő már természetből fogva nagy hátrányban van a férfinem előtt, s a férfinem elejétől fogva mindent elkövetett, hogy a nőt társadalmilag is hátrategye. Rabszolga, áru volt, s még most is az sok helyen, s alkalmasint az volt, bármikép szépítsük a dolgot, elődeinknél is, mert honnan magyaráznók meg ezen a mai napig is fenmaradt szólásformát „eladó lány“, „vő (=vevő) leány“, ha a leányt nem adták-vették volna ?

A rabszolga helyzetből a nő soha sem birt egészen kiszabadulni, s még a legszabadelvűbb nemzeteknél is ott lebeg a női nem felett a szolgaság, a függés átka, — a leány férjhez menetekor csak gyámot cserél, önállóvá nem lesz soha, s ezt az állapotot a törvény azzal a hangzatos névvel illeti, hogy „jogkedvezmény.“

Köszönöm én az olyan jogkedvezményt, mely megfoszt szabad akaratom gyakorlatától !

S miért e függés, miért ez önállótlanág ?

Oh a társadalom kigondolta ezt jól : elveszi tőlük a lehetőséget, hogy önállók lehessenek. A női gyengeséget adva okul, oly szük térre szoritja a nő munkakörét, hogy a nő meg nem élhet a nélkül, hogy másra ne szoruljon.

Ki volna oly botor, hogy az ugynevezett „nőemancipatio“ ügyéért menne birokra. A nő-emancipatio azon alakban, melyet emancipatrixek és kékharisnyások, ügyes ellenségek és ügyetlen jó barátok annak adni szoktak, csak méregnövény lehetne a társadalom kertjében. Mi nem pártoljuk ezt az ügyet, nem akarunk a nőkből sem generalist, sem miniszterelnököt. Az orleansi szüzeket és Madame Staeleket mindig a női nem kivételes kinö-

véseinek tartottuk. Mi csak azt szeretnők, hogy a nőktől ne vonassék el azon munkakör, melynek betöltésére a női erő is elég, s mely nem ellenkezik a nő legmagasztosabb feladatával.

Sajátságos egy logika az, melyet a férfi nem a gyöngébb nemre alkalmazott.

Felállította praemissumként, hogy: „a nő legszebb hivatása a boldogítás,“ — s ebből azt következtette, hogy ennél fogva a nőnek nincs joga a boldoguláshoz.

S mintán „legszebb a nő a tűzhely körül“: ennél fogva egyebütt mindenütt rut, még ha azért van is másutt, hogy az a tűzhely fennállhasson.

Rut bizony az ilyen tantét, a legrutabb, legnemtelenebb, melyet valaha emberi önzés felállított. Mert ha beismerjük, hogy a nő is ember: akkor be kell ismernünk azt is, hogy a nő is önzés, s nem mások kedvéért és mások mulattatására teremtette az Isten.

Elzárni a nőt oly munkáktól, melyek természetének és e hetségének megfelelnek, épen annyi, mint felállítani azt a tantétet, hogy az a nő, a ki dolgozik, nem lehet se jó anya, se jó feleség.

Több munkatért a nőknek, s rögtön segítve lesz számtalan baján a társadalomnak, melynek kuforrását most másutt keressük.

Kétséget sem szenved, hogy a nemzetek fő ereje, színe az u. n. középosztályban keresendő. Innen kerülnek ki a nemzet legderékabb fiai, művészek, tudósok, költők, s a munka minden ágának napszámosai. Ez az osztály a nemzet testében a vér. És a társadalmi rend olyan mostoha, hogy épen e legéleterősebb osztályát sújtja legkeményebben s akadályozza gyarapodását.

A felső osztályok vagyont, az alsók munkaerőt nyernek a házasság által. Az aristokratikus családok házasságai rendszerint vagyonegyesítéssel járnak. A paraszt munkatársat nyer nejében, ki átveszi válláról az élet terheinek sokszor nehezebbik felét.

A tanár, az ügyvéd, az orvos stb. fogyasztót nyer nejében, s óvatosan kell eljárnia a házasság körül, nehogy oly jövedelemre üőstüljön, mely csak egynek elég, s kettőnek már kevés.

Ezért a középosztálybeli vagy nem, vagy csak későn nőstül, — a mi újra számtalan új társadalmi bajnak a kútfeje.

A középosztály kebelében történő házasságok a legjobb esetben is csak negatív előnnyel járnak a férfira, ha t. i. a nő észszerűen költi el azt, a mit a férfi bekeres. De a nőnek tisztességes keresetre alkalom vajmi ritkán adatik, pedig a közös háztartás úgy hozná magával, hogy a nőnek is legyen jövedelme, mely arányban álljon a férjével.

Ezt a mai társadalom nem akarja megérteni. Még magok a nők sem. Meg akarnak maradni játékszernek, a mi felette kényelmes. Hogy e mellett a férfi kényére bizvák, hogy elérhetőnek magukon kívül valaki másban kell előfeltételét keresniök, s önmagok erejétől megélni nem bírnának, az a legtöbb nőnek mindegy. Megszokták, hogy a társadalom igazságtalan legyen irántok, s a megszokott igazságtalanság nem lázít többé.

„A nő gyöngé.“ Vannak könnyű munkák. „A nőnek vannak korszakai, mikor minden munkára képtelen.“ A férfi sem mindig képes a munkára. De különben is abból, hogy valaki néh a gátolva van a munkában, nem következik, hogy soha se dolgozzék. „A nő nem bír az intelligencia elég magas fokával.“ Ez meg határozottan nem igaz. A kaukáz fajbeli nő intelligensebb az aethiop férfinál, a ki pedig még elnök is lehet az Egyesült államokban. Aztán szeretném én tudni, nem nehezebb-e egy országnak, mint egy népiskolának az igazgatása? Ha igen, mért nem alkotnak ugyanazon női nemből néptanítókat, a mely női nemből királynőket alkottak?

Amerikában már történnek lépések a nők iránt eddig követett igazságtalanság megszüntetésére. A nő ott többé nem egyedül a gyári munkára van kárhóztatva. Nyernek bizonyos önálló kört, mint más emberek. Az amerikai népiskolákban a tanítók számának nem kevesebb mint 73 százaléka nő, és csak 27 százaléka férfi.

Soha se hallottam, hogy ezek a nőtanítók rossz anyák és rossz feleségek lettek volna.

Örömmel értesültem a magyar kormány azon intézkedéséről, hogy ezentúl nálunk is alkalmaztatni fog a női munkaerő postáknál és távírdáknál. Eddig ugyan egy ily kinevezést se olvastam, de az elv ki van mondva, s a gyakorlat már ugyanis rég

anticipálta az elvet. Lassanként hát megélhet nálunk becsületes munkája után a nő is; mert abból a 30 frtra menő maximumból, melyet eddig tüvel, ollóval összeszerezhetett, csak permanens haldoklás az élet.“

Ha viszhangozott a guny olyanoknál a kik nem gondolkoznak, — viszhangot keltett annak visszautasíttatása olyannál, a ki gondolkozni tud. Báró Egloffstein Amália asszony, egy kitűnő magyar család tagja, a Magyar gazdasszonyok egyletében választmányi tag, a nőiség ügyének felvilágosult és hő pártolója, mindjárt ama czikk megjelente után ugyancsak következőket írta :

„A jámbor ohajtó (Pius Desiderius) czikkét ajánlom minden nőtársam, és minden férfigonfitársam figyelmébe. Oly hurokat penget az „mindenek hallatára“, a melyek régóta rezgenek „titokban“; — nem volnánk művelt nemzet, ha régóta nem rezgenének, nem volnánk magyarok, ha hangjok nem fájna.

A felfogást helyeslem. Nem fellázadni akarunk „zsarnokaink“ ellen, hanem csak eszközt és alkalmat nyújtani nekik, hogy oly hibákat, melyeket úgy is beláttak már, jövégyenek.

A dolog megérett. Mindennap többen látják be, hogy a nőnek való foglalkozástól, csupán azért „mert nő“, eltiltani helytelenség Kormányunkban két miniszterium már tényleg nevezett ki nőket országos hivatalra. Képviselőházunk több ízben bebizonyította, hogy társadalmi kérdésekben szabadelvűt. Jogi embe-reink körében nem igen tapasztaltam elvi ellenzést.

Hanem egy nagy hibája van nálunk a női munka-jogosultság kérdésének, az, hogy : új.

Minden új eszmének, legyen az bármily üdvös, sok ellensége találkozik, főleg azok táborában, kik gondolkozni nem szeretve, az újban a jót nem is keresik, s azon egyszerű oknál fogva, mert új és szokatlan, a ki nem vihető ábrándok sorába helyezik, s a mellette küzdőt szánakozó mosolylyal végig hallgatva, modern don Quichottenak mondják, ki szélmalomoknak izen hadat.

Az „új“ ellenségei részéről, a női munkajogosultság eszméje nemcsak közöny- és részvégtlenséggel találkozik, de megrovással, ellenszenvvel és félreértéssel is. Ők nem gondolnak azzal (vagy nem akarják meggondolni), hogy ha a kérdést helyesen megítéljük és a gyakorlati térre áthelyezzük, nemcsak a családok anyagi létük javulását eszközöltük általa, de benne azon eszközt is felhasználtuk, mely egyedül képes a sülyedésnek indult közérkölesiséget újból helyreállítani.

Van a nők emancipációja eszméjének egy neme, melyet a mai korban még nem lehet helyeselni, s nem lehet zászlóját megragadva mellette küzdeni, mert vitatása idő előtti és ki nem vihető. Erről ne is beszéljünk még most.

Azon emancipáció, melyet én óhajtok, azon tér, melyen a nők, munkásságuk, ügyességök és ösmereteik által saját fentartásukat, minden tekintetben foddhetlen eszközök által megszerezni képesek.

Nyujtson a társadalom erre segédkezet, ne igyekezzék a másik nem erélyünket, igyekezetünket, elénk gördített akadályok által megtompítani. Ne tételezzék fel már előre azon nőről, ki magát egyébre, mint a tű és főzőkanál kezelésére is képesnek érzi, hogy mert más új, talán még szokatlan módon foglalkozik, megszűnik jó háziasszony és anya lenni. Az nem zárja ezt ki, és valamely nő, mely egész nap házán kívül, mint orvos, ügyvéd, mérnök, postakezelő stb. működött, este midőn haza tér, gyermekeit azon intézet vagy kisdud-ovóból, melybe elfoglalt idejére küldé (nem azért küldi, hogy maga másutt lehessen, mert hisz különben is most is mindenki oda küldi,) haza kísérve maga körül gyűjti, néhány órát az ő fáradsága által is javított házi körben tölt, — szerintem többet tett, mint azon nő, ki családja nyomorát látva, honn fárad, megtakarítja ugyan azon keveset mit férje szerzett, de ami nem kielégítő számos tagból álló családjá fentartására; tüjével ugyan az öltözék hiányait helyrehozhatja, de sokkal nagyobb hiányokat helyre pótolni, nagyobb bajokat elhárítani, önálló munka hiányában nem képes. A nő adja meg a gyermekeknek a szellemet, de szellemileg ugyan mit tehet azon gyermekével, melynek a mindennapi tápot is alig képes nyujtani, lesz-e elegendő lelki ereje? nem természetes-e, ha a mindenféle apró kellemetlenségekkel és nélkülözésekkel küzdő erre kép

telen, holott ha férje keresményeihez saját keresményét is mel-
lékelheti, nagyon sokat elő tud teremteni.

A komolyan elhatározott és tenni akaró nő és anya időt fog arra is találni, hogy mielőtt hivatala miatt távozik, elébb házát elrendezze, és ha a pihenés órái megérkeznek, egy ily háztartásban csak nagyobb kényelem és jólétben fog a nő szer-
zése is észrevehetővé válni, de semmi hiány sem fog mutatkozni; a természet, a gondviselés, a szeretetnek és áldozatkészségnek oly gazdag tárházát tilteté a női kebelbe, mely őt a szeretett férj és gyermeke érdekében mindenre képesíti.

Mily boldogító érzése lehet az anyának, ha tegnap talán még mezitláb vagy rongyos czipőben járt gyermekét ma szor-
galma ujjal látta el! mily lelket emelő azon tudat, hogy szeret-
tett gyermeke lelki művelődését szorgalmának köszöni, és mily boldogító fáradság, mely a honleányt arra képessé teszi, hogy midőn idő és viszonyok igényli, a haza szükségéhez ő is — ha-
bár fillérekkel — járulhat.

A mai időkben, midőn a gépek a kézimunkát annyira hát-
térbe szorították, szükséges oly tér, melyen a nők működhesse-
nek, mert különben kénytelenítettnek vagy — megéllhetésért —
egy — talán minden rokonszenv nélküli egyén nevévé lenni.
vagy a természet kegyétől birt szép külsőjüket azon tőkének
tekinteni, mely jövőjüket biztosítja.

Tér kell a nőknek! a tisztességes munka tere.

A társadalom ne rója meg és ne nevesse ki azokat, kik
foglalkozni tudnak s akarnak, ne tegyék a kísérletek sikerét
mindennemű akadály által lehetetlenné; tekintsék inkább e téren
a nőt járnai tanuló kisednek, ki magára hagyva elbukik, de kis
segítséggel bizton halad, kit mindenki szívesen támogat, mert
hiszen járnia kell. — A nőnek most már elkerülhetlen a társa-
dalomban a működési tér.

Adják meg azt nekünk uraim, világ urai! és nyujtsanak
segédkezet, ha a nehéz feladat terhe alatt talán eleinte nem lát-
szanánk elég erőseknek.“

VIII. Még egy idézet.

Mielőtt igénytelen röpiratomat, — melynek meggyőződés adott létet, a közszükség anyagot, és a világirodalom adatokat, — bevégezném, itt közlöm még egy igen komoly nemzetgazdasági lap: az Österr. Oekonemist egy cikkének lényegét, mint a mely cikk az én véleményem szerint pár szóban a női munka történetéről, s közgazdasági jelentőségéről valódi irodalmi kincset nyújt.

„Nincs könnyebb, — mond az Öst. Oek. 1869. május 22-én — mint egy tudományosan meg ki nem fejlett, és gyakorlatilag a próbán keresztül nem ment kérdést nevetségessé tenni. De nem volna semmi sem veszedelmesb, mint valamely kérdést az által megoldottnak tekinteni, ha néhány gyarló ember azt nevetségessé tenni törekedett.

Ne gonyolódjunk, ne helyezzünk arra nagy fontosságot, ha néhány exaltált nő az ábrándok világába tévedt. A nő emancipatio kérdése megvan, azt többé nem lehet eltagadni, sem erkölcsi, sem célszerüségi szempontból. És az nem is új kérdés. Szorosan egybefügg a polgári háztartás, és ennél fogva az egész nemzetgazdasági fejlődés történetével.

Nem szükség e történet elbeszélésénél a rómaiakig és görögökig felmennünk. Elég azok viszonyaiból annyit említünk, hogy náluk a nőnek háziasszonyi és családi hivatása teljesen fölemésztette és a nemzetgazdaságra nézve érzéktelenné tette a nő erejét. — Ez állapot átment e középkorra is. A házi munka együtt járt az üzletek fejletlenségével, a nő gazdasági szükségesség, munkája pedig végtelenül fontos volt a közjóllétre. Ez időben Ottó császár leányai festészkedtek, Krimbild pedig maga szabta husz varrónő keze alá Gunther király és kísérete menyegző ruháit. A házasság szükség volt, mert a nélkül gondolni sem lehetett házfenntartásra.

Azonban az utak javultak, az ipar szervezkedett, és a nő nemzetgazdasági értéke alább kezdett szállni.

Pamut és gőzgép teljesen feloszlatták a polgári háztartás hajdani szervezetét, s a nő állása egyszerre az egész polgároso-

dott világra nézve megváltozott. A háztartás egyedül ma már senki igényeit nem képes betölteni; a házi munka határozottan megbukik a gépmunka mellett. A vásárok mindennel ellátnak, a nagy eselődés fényűzéssé lett. Maga a házasság sem házi szükségesség többé, hanem inkább hajlam dolga, és többnyire áldozat a férfi részéről, mert a nő csak fogyasztó, nem pedig kenyérkereső. Háztartási tehetségeit könnyű pótolni; s háztartást házasság nélkül is folytathatni. Sőt takarékos századunk mindinkább belátja, hogy a legnagyobb vesztegetés, annál nagyobb minél kisebbszerű. A vendéglő betolakodik a magán tevékenység közepébe, mint a gépek betolakodtak sokszerű és számos kelméikkel. Szemünk láttára oszlik fel a polgári háztartás, és előre láthatlan, mikép fog végződni e feloszlás a kisebb háztartásokra nézve. A fogyasztási egyletek és nyilvános konyhák itt mindinkább magokban központosítják a magán élet gondjait.

Mindezt látjuk, tapasztaljuk, s mégis gyakran gyávák vagyunk, hogy belőle a legtermészetesb következtetést levonjuk. E következtetés a nő megszokott társadalmi állásának és gazdasági jelentőségének szükséges megváltoztatása. A házasság ma is legszebb és legnemesb végeztelje a nőnek, és a gyermeknevelés legjobb betöltése hivatásának, de az nem töltheti be többé életét bizonyos korok és helyzetekben.

A nő ma már nem közgazdasági szükség a férfira nézve. Annál fogva képesnek kell lennie, hogy magát fenntartsa, még pedig a férfi házában és háztartásán kívül is, dolgozni, keresni kell tudnia. És ez a nőemancipatio. Minél fejlettebb valamely ország, a nőemancipatio annál inkább tért foglal benne; s jelenségei legkomolyabbak ott, hol a női munkásságnak még csak kevés tért nyújtottak, péld. Angliában és Németországban.

Hadd fecsegjenek poeták és higvelejtiek, hogy isten ellen való vétek a nőt gazdaságilag felhasználni akarni; és hadd ábrándozzanak a képzelgők a nő gazdasági rendeltetésének határain túl, — a tér, melyen a nő gazdasági felszabadíttatásának véghezmenni kell, ténylegesb, hogysen arra minduntalan vissza ne térjünk és rajta ne járjunk.

A nőkérdést pedig tagadni, vagy fontosságát el nem ismerni annyi, mint sejtelemmel sem birni azon tényezőkről, melyek az emberi jóllétet helyreállítani és megszilárdítani képesek.“

IX. A női munkakérdés hazai viszonyaink szempontjából.

Nincs szerencsétlenebb, károsabb az emberiség előhaladására nézve, mint a majmolás. Elvont feladatoknál, a tudományok, művészetek és mesterségek bizonyos ágainál, esetenként még a szokásoknál is kielégítő lehet az idegen minták egyszerű utáncsinálása; de idegen intézményeket, társadalmi viszonyokat csak úgy nyersen átszármasztani nem czélszerű; az efélet az illető nemzet erejéhez, hajlamaihoz, körülményeihez kell alkalmazni.

A ki mai nap azt vitatná, hogy a világtársadalom már meg van érve a föltétlen és korlátlan nőemancipációra, — az fölösleges és igazságtalan forradalomra izgatna; s a ki azt bizonyítaná, hogy a mi kis társadalmunkra nézve balaszthatlan a nőemancipációból legalább annyi, a mennyi péld. az Egyesült Államok némely részein már gyakorlatban van, és e nézetének érvényt is tudna szerezni, az oly zürzavarra nyujtana alkalmat, melyet lehet, hogy csak évtizedek, de lehet, hogy csak évszázadok oszlathatnának el.

Én nem nőemancipációt kívánok a szó szoros értelmében, én nem követelem, hogy törvényhozásunk a nőknek képviselőválasztási jogot adjon, hogy kormányzatunk a nőket a legmagasb hivatalokra alkalmazza, hogy kedvökért társadalmunk rögtönös egyetemes átalakítást tegyen, s a férfiakat évezredek óta birt monopoliumuk mellől elűzze. Én csak azt kívánom, hogy a mely nő dolgozni tud és akar, annak engedtessek meg dolgozni, s a mely nőnek tanulásra kedve, tehetsége s alkalma van, azt ne akadályozzák a tanulásban.

Én nem követelem a nőktől sem, hogy mindnyájan tollat, czirkalmot, műtökést vegyenek kezökbe; sőt tisztelni fogom azt ezentul is közülök, a ki életét egészen a bölcsőnek és kiságnak szenteli; — de tisztelni fogom a munkásnőt is, és megkívánom minden egyes nőtől, hogy ha elég erőt érez

magában arra, hogy a bölcső és kis ágy mellett a társadalmi élet követelményeinek is eleget tegyen, ne vonakodjék azoknak is megfelelni, és „felelegysége“ lenni férjének az anyagi és szellemi téren is. — A leányoktól saját javok követeli, hogy hű csevegés és veszélyes pipere helyett foglalkozzanak komolyabb tanulmányokkal, s életük mindazon percében, mely a pihenésen és az ifjuvér követelte szórakozáson túl fennmarad, oly ismereteket törekedjenek magoknak szerezni, melyek képessé tegyék őket, hogy ha férjhez mennek, magok is járulhassanak a családi szükségek betöltéséhez; ha pedig férjhez nem mennek, vagy özvegyen maradnak, ne essenek családjok és a társadalom terhére.

Ez természetesen csak úgy történhetik kellő mértékben, ha ismeretek szerzésére alkalmuk lesz. Annálfogva a kor és az egyetemes jóllét azt követeli a társadalmi viszonyok intézőitől, hogy ne nehezítsék, sőt könnyítsék meg a nőknek a hasznos ismeretek szerzését; állítsanak számukra külön iskolákat, vagy bocsássák be őket a főiskolákba, vagy legalább fordítsanak több gondot a meglevő nőnevelőkre. Apáktól, anyáktól egymást éri a panasz, hogy leányuk nem azt s nem úgy tanulja, a mint ők óhajtánák, s napról napra hangosabbá lesz az a követelés, hogy czélszerű és könnyen hozzáférhető magasb nőintézetek létesíttessenek. Hát nincsen a ki a panaszt meghallja? Attól pedig ne féljen senki, hogy a kétneműek együttléte az erkölcsökre káros lenne, — sőt inkább: hasznos lenne az, mert önállóbbá, erősebbé tenné a nőt, s műveltebbé, illemtudóbbá, szorgalmasabbá a férfit. Ennek bizonyítására ost vannak a zürichi, a bécsi, az angol és az amerikai példák

Kiváló súlyt fektetek itt a hazai nőegyletek közremunkálására. Ragadják meg a kezdeményezést, vagy a hol ezen már tul vannak mozdítsák elő az ügyet, mert ez az ő kötelességök, és ez nekik esik legjobban kezökre. — Különösen sokat vár ez ügy a pesti nőképző egylettől, és a magyar gazdasszonyok egyletétől. A nőképző-egylet a magasb szellemi képzést hangsúlyozza programjában, s egész munkálkodása ide irá-

nyul. — a magyar gazdasszonyok intézete pedig „értelmi s házi-asszonyokat“ kíván nevelni, s tantárgyai közt ott találjuk a következőket: háztartás, sütés, főzés, gyümölcsaszalás, tejkezelés, szappanfőzés, baromfitenyésztés, hizlalás, tömés, virágápolás, főzelék és gyümölcstermesztés, kerti és konyhanövények szaporítása módjai. Megtaláljuk tehát a gazdasszonyoknál a női reál, a nőképezdénél pedig a női classikai nevelés magvát. E mag még most ugyan igénytelen, de két egylet, mely rövid pár év alatt annyi eredményt tudott felmutatni, akár külön erőfeszítés, akár egyesülés útján nagy fát növelhet e kis magból, melynek ágai aztán az egész ország fölött kiterjednek.

Addig is pedig, míg az idők folytán elegendő alkalom nyitnak minden nőnemnek, hogy a hasznos ismereteket magának megszereztesse, ne zárjuk ki a munka teréről azon nőket, kik természetes hajlamaiknál, önszorgalmoknál és tehetségeiknél fogva alkalom nélkül is megszerezték magoknak annyi képességet, a mennyi bizonyos munkák teljesítéséhez szükséges. Ez oly természetes kívátnak látszik, hogy említése is fölösleges volna, ha nem volna rá eset, hogy oly emberek, ki bizonyos munkaképességet úgy sajátjává tőn, hogy szakértők bámulják, s igen okos és gyakorlati emberek alkalmaztatását sürgetik, mások akadályokat gördítenek útjába, egyenesen és nyíltan csupán azért, mert nő.

Hajdan vértanukra volt szükség, hogy az eszmék gyökeret verjenek és elterjedjenek; — a mai kor szelleméhez nem illik az, hogy vértanuknak máglyát építsen. Eddig az uttörőket keresztre feszítette vagy éhen halatta a társadalom; — a mai társadalomhoz az illik, hogy az uttörőknek kenyeret adjon és szobrot emeljen.

„A munka — mondja Bock Ernő — a jóval, és másoknak hasznossal való foglalkozás vidámmá, boldoggá tesz, s kedvessé teszi az életet; míg a munkátlanság unalmat, restséget, egészségtelenséget okoz. Vigasztalást, megnyugvást is csak a munkából meríthetni.“ — — Nem volna-e hozzánk méltatlan, hogy szándékosan elvonjuk a nőtől azon eszközöket, melyek őt egészségessé, jókedvűvé, rendeltetésére alkalmassá bá tehetik?

Azt mondják, hogy a nőnek általában kisebb agyat adott

a természet mint a férfinak. Mondják, de soha még be nem bizonyították. Mill Stuart határozottan tagadja. Ugyanezt állították csak nem rég is a négerekről, s ime New Yorkban 1867-ben körülbelül 200 pap, tanár, orvos, tűgyvéd stb. volt néger. Egyébiránt nézzünk szét a világban, hasonlítsuk össze némely nő ismerőstünket a kinek semmit sem szabad tenni, némely férfi ismerőstünkkel a ki mindent tehet, és valljuk meg, hogy az említett agytheoria nem egyéb ráfogásnál. — — Lehet-e az, hogy ráfogás miatt az emberiség egyik felét tovább is rabszolgaságban tartsuk?

Legerősebb indoka a női munkaképesítésnek a nemzetgazdasági szükség. A tudomány számtalan munkatért talál nálunk betöltetlenül, a mindennapi élet pedig számtalan munkát elhanyagol vagy egészen mellőz, esupán azért mert nincs elég munkaerő. — — Kizárni továbbra is az emberiség egyik nemét a munka köréből, az egyetemes jóllét kiszámíthatlan kárával; vagy megnyitni a munkatért annak is, a közjóllét beláthatlan hasznára, — tessék választani.

Mikor a nőképző-egylet Pesten megalakult, osztatlan örömmel találkozott; az országgyűlés segélypénzt szavazott meg részére, az irodalom melegen üdvözölte. Általános érzetnek adott akkor Vadnay Károly kifejezést következő szavakban: „A nőnek alaposabb képzésre van szüksége, hogy boldogabb legyen, és jobban tudjon másokat is boldogítani; s kereset képességgel kell bírnia, hogy a legrosszabb esetben is megóvhassa magát a nyomortól. A női nem méltósága valami egyebet kíván az eddigi felületes nevelésnél. Nem a salonok, hanem az élet számára kell nevelni a nőt.“ — — Őszinte közvélemény kifejezése volt ez, vagy csak türes szó? Az élet, a mindennapi szükség feleletet sürget.

Képzéljen az olvasó magának egy magasb képességű és képzettségű nőt, a kinek hizelegnek ugyan mikor esupán az a feladat, hogy egymásnak bókokat mondjunk, — de ha annak segélyével a közjót előmozdítani, a múltlódést egy fokkal előbbre vinni, vagy magának, beteg férjének, szükölködő gyermekeinek egy öltöző ruhát, egy kanál meleg levest, egy darab kenyeret szerezni akar, durván kinevetik, udvariasan elutasítják, közép-szereti bölcsekedéssel kifizetik, — s bizonyára szive, esze, a rab-

szolgaság e fajának eltörlése mellett fog nyilatkozni. És ha mindnyájan a mellett nyilatkozunk, akkor lesznek munkásnőink, a kik a nélkül, hogy megszünnének nők lenni, sőt épen mert jobb nők tudnak lenni, — az emberiséget a tökéletesedéshez, s a társadalmat a boldogsághoz közelebb fogják vinni.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

